

"Progressief of Pretentief? Tolerantie en Status in het Denken over Diversiteit"

door

Daphne de Raad

416625

Woordenaantal: 9821

Opleiding: Polarisatie, Democratie en Samenleving

Afdeling: ESSB

Opleidingsinstituut: Erasmus Universiteit Rotterdam

Inleverdatum: 22-6-2025

Begeleider: Tom Emery

Samenvatting

Deze scriptie tracht opleidingsverschillen in attitudes ten aanzien van gender- en seksuele diversiteit te duiden. Dit wordt gedaan aan de hand van sociale statusdeprivatie en cultureel kapitaal. Verondersteld wordt dat verschillen in tolerantie gelinkt zijn aan sociale-statusressentiment en verschillen in culturele competenties. Naast de verwachting dat lager opgeleiden negatiever staan tegenover seksuele en genderdiversiteit door voorgenoemde concepten, worden ook nog enkele aanvullende hypothesen getoetst die duidelijk moeten maken in welke subgroepen en omstandigheden de effecten het sterkst zijn.

Voor de empirische analyse is gebruikgemaakt van bestaande surveydata uit de Dutch Parliamentary Election Study 2023 (N = 572). De data is cross-sectioneel, waardoor uitspraken over causaliteit speculatief zijn op basis van de literatuur. Door middel van (hiërarchische) regressieanalyse en mediatieanalyses is onderzocht in hoeverre statusdeprivatie, cultureel kapitaal en anomiegevoelens bijdragen aan het verklaren van verschillen in maatschappelijke attitudes.

De resultaten bevestigen dat lager opgeleiden gemiddeld negatiever staan tegenover gender- en seksuele diversiteit. Deze relatie wordt deels verklaard door statusdeprivatie, met aanvullende bijdragen van cultureel kapitaal en gevoelens van anomie. De bevindingen wijzen op een gelaagd mechanisme waarin culturele competenties en statuspercepties gezamenlijk invloed uitoefenen op tolerantie. Hiermee draagt deze studie bij aan het inzicht in het ontstaan van polarisatie tussen opleidingsgroepen in Nederland.

Introductie.....	2
Theoretisch kader.....	4
1. Statusdeprivatie.....	4
1.1 Statusdenkenbeelden en hun impact.....	4
1.2. Sociale Status, Opleiding en Cultureel Kapitaal in de Nederlandse Context.....	5
1.3. Van Deprivatie naar Ressentiment: De Rol van Onrechtvaardigheid.....	7
1.4. Strategieën van Laagopgeleiden bij een Lage Sociale Status.....	7
2. Cultureel kapitaal.....	11
2.1. De Dimensies van Cultureel Kapitaal.....	11
2.2 Elitaire cultuur en cognitieve competentie.....	11
2.3 Cultureel kapitaal en attitudes.....	12
2.4. Cultureel kapitaal en anomiegevoelens.....	12
3. Conceptueel model.....	13
Methode en data.....	14
Operationalisering.....	15
Resultaten.....	18
Hoofdhypothesen.....	18
Aanvullende hypothesen.....	24
Discussie.....	27
1. Interpretatie van de resultaten.....	27
2. Theoretische implicaties.....	30
3. Beperkingen en aanbevelingen voor vervolgonderzoek.....	32
Conclusie.....	33
Bibliografie.....	34
Bijlagen.....	37

Introductie

Discriminatie tegen de lhbtqia+-gemeenschap is nog altijd een serieus probleem wereldwijd. Ook in Nederland hebben lhbtqia+-personen te maken met onder andere uitsluiting, stigmatisering en geweld. Dit blijkt uit een onderzoeksrapport dat is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, waarin zowel de leefsituatie van lhbtqia+-personen als de maatschappelijke attitudes ten aanzien van deze gemeenschap in kaart zijn gebracht.

De leefsituatie van lhbtqia+-personen is significant slechter dan die van cis-heteroseksuele personen. Non-binaire en transgender mensen zijn de groepen die het vaakst te maken krijgen met discriminatie. Zij beschikken bovendien over relatief weinig veerkracht en hebben de laagste zelfwaardering binnen de lhbtqia+-gemeenschap (Panteia, Movisie & Ipsos I&O, 2024). Deze twee groepen lijken dus het meest kwetsbaar te zijn.

Tegelijkertijd laat het onderzoeksrapport zien dat attitudes ten aanzien van deze gemeenschap als geheel iets positiever zijn geworden in vergelijking met voorgaande jaren. Hier zijn echter wel kanttekeningen bij te plaatsen. Zo zijn attitudes over genderdiversiteit gemiddeld iets positiever geworden, maar is ook de groep die negatief tegenover genderdiversiteit staat gegroeid (Panteia, Movisie & Ipsos I&O, 2024). Gezien juist transgender en non-binaire personen het meest kwetsbaar zijn binnen de gemeenschap, is dit een zorgwekkende ontwikkeling.

Eén van de belangrijkste indicatoren voor attitudes over zowel seksualiteit als genderdiversiteit blijkt opleiding te zijn. Hoogopgeleiden¹ staan over het algemeen positiever tegenover deze onderwerpen dan laagopgeleiden (Panteia, Movisie & Ipsos I&O, 2024; Huijnk, 2022). Dit is niet verrassend, aangezien opleidingsniveau wordt gezien als de belangrijkste voorspeller van politieke en maatschappelijke attitudes in Nederland (Noordzij et al., 2021).

De onderzoeksvraag van dit onderzoek luidt dan ook: Welke mechanismen verklaren het verband tussen opleidingsniveau en attitudes ten aanzien van gender- en seksuele diversiteit?

Met deze vraag wordt beoogd inzicht te krijgen in de onderliggende processen waardoor opleidingsniveau samenhangt met opvattingen over gender- en seksuele diversiteit.

Tot nu toe zijn er verschillende verklaringen gegeven voor het verschil in attitudes tussen opleidingsgroepen. Een veelgenoemde verklaring is welvaart. Uit onderzoek blijkt dat mensen

¹ De keuze om het over hoog- en laagopgeleid te hebben in plaats van praktisch en theoretisch opgeleid is gemaakt omdat de laatstgenoemde terminologie de statusverschillen tussen deze groepen mijns inziens maskeert, terwijl deze centraal staan in dit onderzoek. Daarnaast sluit deze terminologie beter aan op internationale literatuur waarin gesproken wordt over onderwijs.

met een hoger inkomen over het algemeen positievere attitudes hebben ten aanzien van seksuele en genderdiversiteit dan mensen met een lager inkomen (Inglehart, 2008). Het idee is dat mensen die materieel zeker zijn zich minder hoeven te richten op materiële waarden, en zich in plaats daarvan kunnen richten op postmateriële waarden zoals autonomie en zelfexpressie. Dat zou kunnen verklaren waarom hoogopgeleiden, die gemiddeld een hoger inkomen hebben (Bovens et al., 2014), toleranter zijn.

Een andere verklaring is het verschil in cognitieve capaciteiten tussen laag- en hoogopgeleiden. Opleiding stimuleert cognitieve vaardigheden en biedt nieuwe manieren om informatie te interpreteren, wat negatieve attitudes jegens seksuele minderheden kan verminderen (Ohlander et al., 2005). Daarnaast is er het argument dat opleiding via socialisatie werkt: hoogopgeleiden brengen meer tijd door in onderwijsinstellingen waar doorgaans liberale waarden worden overgedragen, wat leidt tot internalisering van deze waarden (Campbell & Horowitz, 2016).

In dit onderzoek staan twee alternatieve verklaringsmechanismen centraal: statusdeprivatie en cultureel kapitaal. Recente studies suggereren dat deze concepten belangrijke verklarende factoren zijn voor maatschappelijke attitudes. Hoekstra et al. (2024) doen dit voor statusdeprivatie, terwijl De Koster en Van der Waal (2014) aantonen dat cultureel kapitaal invloed uitoefent op maatschappelijke opvattingen. Dit onderzoek beoogt deze literatuur aan te vullen door beide mechanismen toe te passen op attitudes ten aanzien van gender- en seksuele diversiteit.

Theoretisch kader

1. Statusdeprivatie

Het eerste gedeelte van het theoretisch kader gaat in op de relatie tussen sociale status, cultureel kapitaal, relatieve deprivatie en het daaruit voortvloeiende sociale statusressentiment. Met behulp van deze concepten zal getracht worden attitudes over seksuele en genderdiversiteit binnen diverse opleidingsgroepen in Nederland te verklaren.

1.1 Statusdenkbeelden en hun impact

Sociale status berust op culturele denkbeelden over welke categorieën mensen er zijn, en welke van deze categorieën meer respect en autoriteit verdienen op basis van hun veronderstelde competentie. Op basis hiervan ontstaat een sociale hiërarchie. Deze denkbeelden spelen een belangrijke rol in het in stand houden van structurele sociaal-economische ongelijkheid. Denkbeelden over status kunnen op twee niveaus aangenomen worden. Wanneer het individu deze denkbeelden internaliseert, en dus voor waar aanneemt, wordt gesproken van een ‘first order belief’. En wanneer individuen ervan overtuigd zijn dat het merendeel van de mensen deze denkbeelden aanneemt wordt er gesproken van een ‘third order belief’ (Ridgeway, 2019). Vooral dit laatste, de overtuiging dat anderen dit voor waar aannemen, is cruciaal voor het bestendigen van statushiërarchieën. First-order en third-order beliefs komen vaak samen voor, maar dat is niet noodzakelijk: iemand kan persoonlijk een statusindeling afwijzen, maar toch denken dat anderen die wel aanhangen (Ridgeway, 2019).

Maatschappelijke denkbeelden over sociale status hebben concrete gevolgen voor individuen. Deze denkbeelden werken als een ‘self-fulfilling prophecy’: wie behoort tot een lager gewaardeerde groep internaliseert vaak de heersende stereotypen, en past zijn of haar gedrag hierop aan (Ridgeway, 2019). Zelfs wanneer een individu deze stereotypen persoonlijk verwerpt blijft de invloed bestaan, simpelweg omdat men gelooft dat anderen die wel onderschrijven en op basis daarvan verwachtingen hebben (Ridgeway, 2019).

Er zijn aanwijzingen dat vooral laagopgeleiden negatieve gevolgen ervaren van maatschappelijke statusdenkbeelden. Zij ervaren een vorm van stigmabewustzijn: het besef

beoordeeld te worden op basis van negatieve stereotypes over hun sociale groep (Spruyt et al., 2015). Dit leidt tot gevoelens van fatalisme en futiliteit, die een demobiliserend effect hebben (Bovens & Wille, 2010). Het concrete gevolg hiervan is dat zij verwachten niet serieus genomen te worden, wat leidt tot (politieke) apathie. Dit wijst op een ‘third order belief’ onder laagopgeleiden.

Daarbij komt dat laagopgeleiden gemiddeld ook minder interne politieke effectiviteit ervaren; het geloof niet over voldoende kennis, vaardigheden of taal te beschikken om volwaardig mee te doen in het politieke domein (Visser et al., 2021). Sommigen voelen zich zelfs geen legitieme politieke actor (Laurison, 2015). Dit suggereert een ‘first order belief’ onder laagopgeleiden.

Spruyt et al. (2016) benadrukken dat lage politieke effectiviteit niet alleen voortkomt uit gebrek aan vaardigheden, maar ook uit conformering aan negatieve groepsstereotypen. Hieruit blijkt dat de internalisering van status gerelateerde stereotypen ervoor zorgen dat laagopgeleiden zichzelf minder effectief en legitiem achten binnen het publieke en politieke domein.

1.2. Sociale Status, Opleiding en Cultureel Kapitaal in de Nederlandse Context

Gezien in dit onderzoek gekeken wordt naar verschillen tussen opleidingsgroepen in Nederland, is het van belang te begrijpen welke culturele denkbeelden over sociale status daar dominant zijn. Zoals hiervoor al werd uitgelicht, blijken status gerelateerde stereotypen vooral laagopgeleiden te treffen in soortgelijke contexten als Nederland. Sociale status blijkt in Nederland dan ook nauw samen te hangen met opleiding. Zoals verschillende studies hebben aangetoond, is Nederland sterk gestratificeerd op basis van opleiding (Bovens et al., 2014). Pierre Bourdieu beschrijft hoe onderwijskwalificaties gezien worden als symbolisch kapitaal dat machtsverhoudingen legitimeert en naturaliseert (Kuppens et al., 2017). Dit vergroot de sociale status van de dominante groep, in dit geval hoogopgeleiden, en verlaagt die van ondergeschikte groepen, zoals laagopgeleiden, waarbij deze ongelijkheid als een natuurlijk gevolg van verschillen in competentie en ambitie wordt gepresenteerd (Kuppens et al., 2017).

Sociale status wordt continu gereproduceerd door culturele symboliek (Lamont et al., 2015). De leefwijze, attitudes en culturele smaak van individuen met een hoge sociale status zijn alle drie aspecten van geïncorporeerd cultureel kapitaal. Deze vorm van kapitaal verwerft men door socialisatie gedurende de jeugd, een proces dat grotendeels onbewust verloopt. De

sociale achtergrond van een individu is dus bepalend voor de hoeveelheid geïncorporeerd cultureel kapitaal waar iemand over beschikt (Bourdieu, 1984). Geïncorporeerd cultureel kapitaal kan ook worden gezien als de internalisering van een hoge sociale status, en van de stereotypen die hiermee geassocieerd worden op het gebied van competentie.

(Opleidings)instituties versterken de notie dat de culturele gedragingen van de hogere klasse legitiem en superieur zijn. Dit komt voornamelijk doordat deze instituties worden gedomineerd door sociale groepen met veel geïncorporeerd cultureel kapitaal (Bourdieu, 1984). Deze culturele dominantie strekt zich verder uit. Ook op andere vlakken worden de voorkeuren van hoogopgeleiden gelegitimeerd, bijvoorbeeld via subsidies voor culturele activiteiten die hen aanspreken (Kuipers & Van den Haak, 2014), of door het feit dat vrijwel alle politici in Nederland universitair zijn opgeleid (Bovens & Wille, 2014).

Voorgaande doet ertoe omdat deze culturele verschillen tussen opleidingsgroepen in interacties voortdurend superioriteit en inferioriteit signaleren. Naast geïncorporeerd cultureel kapitaal kunnen ook materiële culturele uitingen, oftewel geobjectiveerd cultureel kapitaal, worden gebruikt om statusverschillen zichtbaar te maken. Op die manier confronteren vormen van cultureel kapitaal mensen op dagelijkse basis met hun sociale positie en de bijbehorende stereotypen (Lamont et al., 2015; Noordzij et al., 2024). Het is daarmee aannemelijk dat cultureel kapitaal een centrale rol speelt in het ervaren van statusdeprivatie.

Een recente studie van Noordzij et al. (2024) laat zien hoe signalen van geïncorporeerd cultureel kapitaal gevoelens van statusdeprivatie kunnen oproepen bij laagopgeleiden. In een video-vignetexperiment bleek dat laagopgeleide respondenten significant meer steun uitspraken voor agressie tegen de overheid wanneer zij een politicus met hoge statussignalen zagen, bijvoorbeeld in kleding, taalgebruik en gedrag. Deze signalen zijn te interpreteren als uitingen van geïncorporeerd cultureel kapitaal. De confrontatie hiermee roept gevoelens van uitsluiting en wrok op. Dit ondersteunt het idee dat geïncorporeerd cultureel kapitaal actief bijdraagt aan het ervaren van statusdeprivatie onder laagopgeleiden.

Hoewel Bourdieu geïncorporeerd cultureel kapitaal als een grotendeels onbewust mechanisme beschrijft, is het ook denkbaar dat hoogopgeleiden zich bewust kunnen zijn van deze verschillen, en deze mogelijk strategisch inzetten (Kuipers & Van den Haak, 2014). Deze bewuste vorm van culturele afscheiding kan worden opgevat als ‘symbolisch grenswerk, waarbij morele grenzen worden getrokken tussen ‘ons’ en ‘hen’ (Lamont, 1992). In dit

onderzoek wordt uitgegaan van Bourdieu's definitie, maar een alternatieve interpretatie zal worden besproken in de discussiesectie.

1.3. Van Deprivatie naar Ressentiment: De Rol van Onrechtvaardigheid

Ressentiment over sociale status kan ontstaan als er een incongruentie tussen de verdiende sociale status en de ervaren sociale status wordt ervaren. Maar deze incongruentie hoeft op zichzelf niet per se te leiden tot verzet tegen de sociale hiërarchie; het kan evengoed resulteren in gevoelens van fatalisme en futiliteit (Spruyt et al., 2015). Het is daarom de vraag wanneer deze incongruentie leidt tot sociale statusressentiment.

Relatieve deprivatie is het subjectieve gevoel dat een individu of groep benadeeld wordt ten opzichte van anderen (Pettigrew, 2016). Wanneer dit gevoel gepaard gaat met het idee dat deze benadeling onrechtvaardig is, en gericht is tegen een specifieke groep die verantwoordelijk wordt gehouden voor de achterstelling, wordt gesproken van ressentiment (Damhuis & Rashkova, 2024). Sociale statusressentiment kan dus omschreven worden als een emotionele reactie op statusdeprivatie, die als onrechtvaardig beschouwd wordt door de benadeelde groep. De wrok die ontstaat bij deze reactie is vaak gericht tegen de hogere klasse ofwel de elite van de samenleving, die verantwoordelijk wordt gehouden voor de deprivatie in kwestie. Ressentiment is een krachtige motivator voor gedrag en attitudes en zou kunnen verklaren waarom bepaalde groepen inclusieve normen afwijzen, aangezien deze vaak worden gezien als onderdeel van de elitecultuur (Spruyt et al., 2016). Het onderscheid tussen deprivatie en ressentiment is van groot belang, aangezien niet iedere ervaring van statusdeprivatie automatisch leidt tot maatschappelijk verzet of negatieve attitudes; sommige individuen berusten in de situatie, geven zichzelf de schuld of worden apathisch (Spruyt et al., 2015).

1.4. Strategieën van Laagopgeleiden bij een Lage Sociale Status

De vraag rijst nu hoe laagopgeleiden omgaan met een lage sociale status. Verschillende studies suggereren dat statusdeprivatie onder laagopgeleiden ook daadwerkelijk tot sociale statusressentiment leidt. Tijdens een studie naar conflict-denken van Spruyt en Kuppens (2014) bleek dat laagopgeleiden de competentiesuperioriteit van hoogopgeleiden betwisten,

maar zichzelf onderscheiden op de ‘warmte’-dimensie van stereotype-inhoud. Zij verwerpen hiermee niet alleen de notie van opleiding als geïnstitutionaliseerd kapitaal, ook duidt dit onderscheid op de warmte-dimensie op conflictgevoelens vanuit laagopgeleiden jegens hoogopgeleiden. Hieraan gerelateerd is een studie van Jarness en Flemmen (2017) die aantoont dat mensen met een lage sociale status zich onderscheiden van mensen met een hoge sociale status door te benadrukken dat zij over meer ‘morele kwaliteiten’ beschikken dan mensen met een hoge sociale status. Morele kwaliteiten maken onderdeel uit van de warmte-dimensie en niet de competentie-dimensie; wederom duidt dit op conflict-gevoelens. Bovendien gaven de lage sociale status individuen in dit onderzoek aan dat zij de sociale hiërarchie op basis van competentie zouden willen vervangen met een sociale hiërarchie op basis van moraliteit. In dezelfde studie kwam tevens naar voren dat individuen met een lage sociale status de leefwijze en smaak van mensen met een hoge sociale status afkeuren, en deze bestempelen als ‘elitair’ en ‘pretentieuus’ (Jarness & Flemmen, 2017).

Nog een concreet voorbeeld van hoe laagopgeleiden zich verzetten tegen hun lage sociale status komt naar voren in een recente studie van Hoekstra et al. (2024). Laagopgeleiden maken zich minder zorgen over klimaatverandering dan hoogopgeleiden en hebben minder vertrouwen in klimaatwetenschap (Hoekstra et al., 2024). Dit werd aanvankelijk toegeschreven aan een verschil in kennis tussen de twee groepen; kennis van de wetenschap zou zorgen om het klimaat stimuleren. Het blijkt echter dat er een andere belangrijke factor speelt. Wanneer individuen vinden dat zij een hogere sociale status verdienen dan dat zij menen dat anderen hen toedichten, ontstaat er een incongruentie tussen het ‘first order belief’ en een ‘third order belief’ van een individu, ofwel statusdeprivatie. Statusdeprivatie bleek sterk samen te hangen met klimaatattitudes. Dit is waarschijnlijk te verklaren aan de hand van Bourdieu’s concept van smaak: zorgen om het klimaat zijn voor hoogopgeleiden onderdeel van hun leefwijze geworden, een statussymbool waarmee zij hun superioriteit tonen. Individen die statusdeprivatie ervaren zullen sneller geneigd zijn zulke statussymbolen te verwerpen (Hoekstra et al., 2024).

Een vergelijkbaar mechanisme kan verklaren waarom attitudes over seksuele en genderdiversiteit sterk uiteenlopen tussen opleidingsgroepen. Hoogopgeleiden zijn doorgaans toleranter tegenover seksuele minderheden, en deze attitudes kunnen fungeren als symbolische grenzen (Ohlander et al., 2005). Een deel van de individuen die statusdeprivatie

ervaren wordt verondersteld ook sociale statusressentiment te ervaren, wat van invloed is op attitudes en gedrag. Sociale statusressentiment onder laagopgeleiden zal daarom leiden tot verwerping van attitudes die als statussymbool van de hoogopgeleiden worden beschouwd. Dit kan worden gezien als verzet tegen de dominante sociale positie van hoogopgeleiden. Dit leidt tot de eerste hypothese:

Hypothese 1a: Opleiding hangt negatief samen met statusdeprivatie, wat weer negatief samenhangt met attitudes over gender- en seksuele diversiteit. Er is daarom sprake van gedeeltelijk mediatie.

Zoals beschreven is het aannemelijk dat verschillen in geïncorporeerd cultureel kapitaal in interacties tot statusdeprivatie kunnen leiden bij individuen die hier minder van bezitten. Om dit te testen wordt de volgende hypothese getoetst:

Hypothese 1b: Cultureel kapitaal (geïncorporeerd en geobjectiveerd) medieert aanvullend het verband tussen opleidingsniveau en attitudes over seksuele en genderdiversiteit. Verwacht wordt dat het toevoegen van cultureel kapitaal de relatie tussen opleiding en statusdeprivatie significant verzwakt, doordat het deze deels verklaart.

Kijkend naar theorieën over relatieve deprivatie en ressentiment, is het aannemelijk dat sociale statusressentiment een schakel vormt tussen statusdeprivatie en attitudes, en daarmee het verband tussen de twee medieert. Het meten van dit concept bij respondenten kan lastig zijn, mede omdat ressentiment vaak voortvloeit uit deprivatie. Desalniettemin kan getheoretiseerd worden dat de mate van sociale statusressentiment het hoogst is binnen de groep die de grootste discrepantie ervaart tussen hun statusverwachting op basis van hun objectieve statuskenmerken, en hun subjectieve sociale status.

Op basis van bestaande literatuur betreft dit in het bijzonder hoogopgeleide mannen. Hun objectieve statuskenmerken, gevormd door zowel opleidingsniveau als gender, leidt tot de verwachting van een hoge sociale positie. Wanneer hun subjectieve sociale status niet correspondeert met deze verwachtingen, ontstaat een sterke ervaring van statusincongruentie (Lanski, 1954). Deze incongruentie kan resulteren in het gevoel van relatieve deprivatie gecombineerd met een gevoel van onrechtvaardigheid. Dit kan een diepe psychologische impact hebben, wat aansluit bij theorieën over bedreigde privileges en de fragiliteit van mannelijkheid (Kimmel, 2017; Vandello et al., 2008). Hierdoor ligt het in de lijn der verwachting dat hoogopgeleide mannen een hogere mate van sociale statusressentiment zullen

ondervinden dan hoogopgeleide vrouwen, en zowel laagopgeleide mannen als vrouwen, wiens statusverwachtingen doorgaans anders zijn. Kortom; hoogopgeleide mannen zullen statusdeprivatie als onrechtvaardiger beschouwen dan de andere genoemde groepen, en onrechtvaardigheid is een cruciaal aspect van ressentiment. Om te toetsen of sociale statusressentiment een schakel is in de relatie tussen statusdeprivatie en attitudes wordt de volgende hypothese getoetst:

Hypothese 1c: Het verband tussen statusdeprivatie en attitudes zal het sterkste zijn bij de groep hoogopgeleide mannen, die op basis van hun geslacht en opleidingsniveau de meeste sociale statusressentiment zullen ondervinden bij statusdeprivatie.

Onderzoek toont aan dat sterkere identificatie met de opleidingsgroep kan leiden tot meer populistische attitudes, met name bij lager opgeleiden (Spruyt et al., 2016). Wanneer individuen zich sterker identificeren met een benadeelde sociale groep, wordt de kans vergroot dat zij relatieve deprivatie ervaren. In het kader van dit onderzoek kan worden verondersteld dat identificatie met de opleidingsgroep bij laagopgeleiden leidt tot negatievere attitudes. Voor hoogopgeleiden zou het tegenovergestelde gelden: sterkere identificatie met de opleidingsgroep zou leiden tot positievere attitudes, aangezien dit een manier is om sociale superioriteit te signaleren. Om dit te toetsen wordt de volgende hypothese geformuleerd:

Hypothese 1d: De mate van identificatie met het eigen opleidingsniveau hangt samen met attitudes ten aanzien van gender- en seksuele diversiteit, maar dit verband verschilt tussen opleidingsgroepen. Voor laagopgeleiden wordt verwacht dat sterkere identificatie met het opleidingsniveau samenhangt met negatievere attitudes, terwijl bij hoogopgeleiden sterkere identificatie juist samenhangt met positievere attitudes.

Ten slotte kan beargumenteerd worden dat laagopgeleiden die meer discriminatie van laagopgeleiden percipiëren sterkere gevoelens van sociale statusressentiment zullen ontwikkelen. Dit wordt getest met de volgende hypothese:

Hypothese 1e: Voor specifiek de groep laagopgeleiden geldt dat er een negatief verband bestaat tussen de mate waarin individuen zich gediscrimineerd voelen op basis van hun opleidingsniveau en attitudes over seksuele diversiteit en genderdiversiteit.

2. Cultureel kapitaal

Nu de theoretische link tussen statusdeprivatie en attitudes is geschetst, richt dit tweede deel van het theoretisch kader zich op geobjectiveerd cultureel kapitaal en de mogelijke invloed

daarvan op attitudes ten aanzien van seksuele en genderdiversiteit, onafhankelijk van statusdeprivatie.

2.1. De Dimensies van Cultureel Kapitaal

Cultureel kapitaal kan op twee manieren invloed hebben op attitudes. Zojuist is al uiteengezet hoe geïncorporeerd en geobjectiveerd cultureel kapitaal effect zouden kunnen hebben op statusdeprivatie, gezien individuen door deze soorten cultureel kapitaal voortdurend geconfronteerd worden met sociale-statusverschillen. Maar cultureel kapitaal kan ook een meer cognitieve rol spelen in attitudevorming. Bourdieu (1984) onderscheidt drie aspecten van cultureel kapitaal. Zojuist is geïncorporeerd cultureel kapitaal al aan bod gekomen. Daarnaast definieert hij geïnstitutionaliseerd cultureel kapitaal als opleiding. Ten slotte spreekt Bourdieu nog van geobjectiveerd cultureel kapitaal. Deze laatste soort beslaat de consumptie en het bezit van objecten die met ‘highbrow culture’ te maken hebben.

De drie vormen van cultureel kapitaal vertonen sterke samenhang. Geïncorporeerd cultureel kapitaal vormt de basis voor de andere twee. Geobjectiveerd cultureel kapitaal vloeit hieruit voort doordat de consumptie van highbrow culture een kwestie is van culturele voorkeuren en smaak, welke bepaald worden door geïncorporeerd cultureel kapitaal (Bennett et al., 2009). Ook in het onderwijs geeft geïncorporeerd kapitaal individuen een voorsprong, omdat het onderwijssysteem vaak aansluit bij de cultuur van de hogere klasse. Hierdoor wordt het behalen van diploma's, ofwel geïnstitutionaliseerd cultureel kapitaal, vergemakkelijkt voor wie al over veel geïncorporeerd kapitaal beschikt (Lareau, 2003).

2.2 Elitaire cultuur en cognitieve competentie

In moderne, liberale samenlevingen speelt kunst en literatuur vaak een subversieve en deconstruerende rol. Culturele producten uit de ‘highbrow culture’ (zoals toneel, literatuur of beeldende kunst) zetten aan tot reflectie op culturele conventies (Achterberg & Houtman, 2009). Een grotere vertrouwdheid met deze vormen van cultuur kan daarmee bijdragen aan het vermogen om sociale normen, zoals denkbelden over gender en seksualiteit, te herkennen als sociaal-culturele constructies. Dit cognitieve vermogen tot ‘denaturaliseren’ hangt samen met de mate waarin iemand beschikt over geobjectiveerd cultureel kapitaal.

Mensen met veel cultureel kapitaal zijn doorgaans beter in staat culturele conventies te herkennen en interpreteren, afwijking van de norm te accepteren en culturele diversiteit te accepteren (Manevska & Achterberg, 2011; Van Meurs et al., 2022). Daartegenover

beschouwen mensen met minder cultureel kapitaal cultuur eerder als iets inherent, natuurlijk en onveranderlijk, wat tot afwijzende attitudes jegens genderdiversiteit kan leiden.

Eerder onderzoek bevestigt deze link. Zo toont Sloomaeckers (2014) aan dat culturele participatie en smaak, beide indicatoren van cultureel kapitaal, samenhangen met minder homonegatieve attitudes. Dit ondersteunt het idee dat culturele voorkeuren niet alleen sociale status markeren, maar ook bijdragen aan morele attitudes en tolerantie.

2.3 Cultureel kapitaal en attitudes

Verwacht wordt dan ook dat mensen met meer cultureel kapitaal positiever staan tegenover genderdiversiteit dan mensen met minder cultureel kapitaal. Zij beschikken over meer cognitieve en culturele competenties om conventionele denkbeelden over gender en seksualiteit te herkennen als sociale constructies. Hierdoor zijn zij minder geneigd vormen van gender- en seksuele diversiteit af te wijzen. Personen met weinig cultureel kapitaal daarentegen zullen gender- en seksuele diversiteit eerder zien als een bedreiging van de natuurlijke orde, en tevens als een bedreiging van hun leefwereld.

Hypothese 2a: De relatie tussen opleiding en attitudes wordt gedeeltelijk gemedieerd door cultureel kapitaal, ook wanneer gecontroleerd wordt voor statusdeprivatie.

2.4. Cultureel kapitaal en anomiegevoelens

Daarnaast ervaren mensen met minder cultureel kapitaal eerder gevoelens van anomie. Dit betreft het gevoel dat de maatschappij steeds complexer wordt en tegelijkertijd aan betekenis verliest, waardoor het verlangen ontstaat naar een meer voorspelbare en simpelere sociale en culturele orde. Culturele diversiteit kan gevoelens van anomie versterken onder mensen met beperkt cultureel kapitaal, doordat zij minder goed in staat zijn cultuur te ‘denaturaliseren’ (De Koster & Van Der Waal, 2014). Mensen met meer cultureel kapitaal beschikken gemiddeld genomen over meer cognitieve en culturele competenties om culturele verschillen te interpreteren. Zij ervaren veranderingen in de samenleving daardoor minder snel als chaotisch of bedreigend. Cultureel kapitaal dient zo als een soort buffer tegen gevoelens van anomie (De Koster & Van der Waal, 2014).

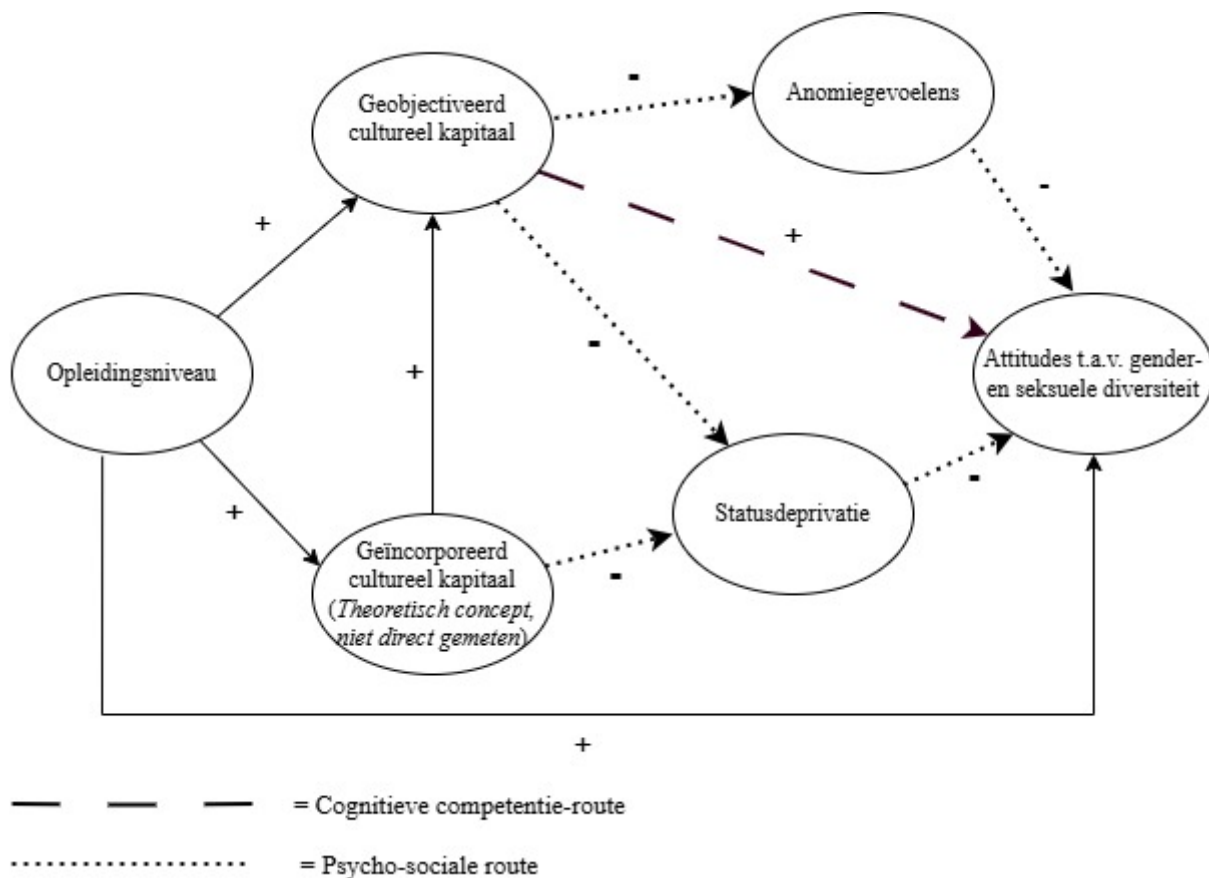
Onderzoek toont aan dat gevoelens van anomie vaak samenhangen met autoritaire of conservatieve attitudes. Mensen die een beperkt vermogen hebben om culturele betekenissen te interpreteren, verlangen vaker naar een duidelijke sociale orde, hiërarchieën en traditionele waarden (Van Hiel et al., 2010). Dit kan zich uiten in een afwijzende houding ten opzichte

van culturele of genderdiversiteit, wat wordt ervaren als een vorm van normvervaging. Dit wordt getoetst met behulp van de volgende hypothese:

Hypothese 2b: De relatie tussen cultureel kapitaal en attitudes wordt gedeeltelijk gemedieerd door anomiegevoelens.

3. Conceptueel model

Onderstaand conceptueel model visualiseert hypothesen 1b, 2a en 2b, en maakt onderscheid tussen twee theoretische routes waarlangs cultureel kapitaal naar verwachting invloed uitoefent op attitudes: een psychologische route via statusdeprivatie en een cognitieve route via culturele competentie. De overige hypothesen worden beschouwd als aanvullende hypothesen en zijn daarom niet opgenomen in dit model.

NB: Op basis van de theorie wordt ook een direct effect van geïncorporeerd cultureel kapitaal op attitudes verwacht. Dit effect is echter niet expliciet getoetst in dit onderzoek. Daarnaast kan op basis van de literatuur (Bourdieu, 1984) gesteld worden dat het verband tussen opleiding en geïncorporeerd cultureel kapitaal wederkerig is. Omwille van de overzichtelijkheid zijn deze verbanden weggelaten uit het model.

Methode en data

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van een cross-sectionele survey-analyse op basis van bestaande data afkomstig uit de Dutch Parliamentary Election Study 2023 (DPES2023). Dit onderzoek wordt uitgevoerd in opdracht van Stichting Nationaal Kiezersonderzoek Nederland (SKON). De gegevens voor de standaarddataset van de DPES2023 zijn verzameld via twee panels: Het LISS-panel, een representatief probability-panel dat wordt beheerd door Centerdata (Tilburg University), en een aanvullend panel van I&O Research, via een gesloten inschrijfprocedure. Voor het standaardonderzoek is een representatieve steekproef getrokken uit beide panels. De studie beoogt inzicht te geven in het politieke gedrag en de politieke attitudes van de Nederlandse stemgerechtigde bevolking. De dataverzameling voor de DPES2023 vond plaats in drie golven: één pre-electorale en twee post-electorale metingen, in de periode van oktober 2023 tot en met januari 2024. Respondenten met ontbrekende waarden op de relevante variabelen zijn uitgesloten van de analyse. Hierdoor bleef een uiteindelijke steekproef van 572 respondenten over. De representativiteit van deze groep is gecontroleerd op geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, en komt grotendeels overeen met de verdeling in de Nederlandse kiesgerechtigde bevolking (CBS).

De analyses zijn uitgevoerd op basis van de standaarddataset van de DPES2023. Daarbij is gebruikgemaakt van het gecombineerde post-stratificatiegewicht (voor demografische kenmerken en stemgedrag) om de representativiteit ten opzichte van de Nederlandse kiesgerechtigde bevolking verder te waarborgen. Alle variabelen zijn vooraf gestandaardiseerd.

Voor het toetsen van de hypothesen zijn verschillende analysemethoden toegepast. Hypothesen 1a, 1b, 1e, 2a en 2b zijn onderzocht met behulp van een mediatieanalyse, uitgevoerd met het PROCESS-macro voor SPSS (Hayes, 2018), waarbij model 4 is gebruikt. Hypothesen 1b, 1c, 1d en 1^e zijn getoetst via lineaire regressieanalyses. De analyses zijn uitgevoerd in SPSS (versie 27). Daarnaast is gecontroleerd op multicollineariteit; geen van de verkregen VIF-waarden kwam boven de 2 uit, wat indiceert dat er geen sprake is van problematische collineariteit.

Operationalisering

De afhankelijke variabele is een schaal die attitudes ten aanzien van gender- en seksuele diversiteit meet (zie *Bijlage A* voor de gebruikte items). Items N178 en N179 zijn

gehercodeerd, zodat een hogere score duidt op positievere attitudes. De schaal vertoont een hoge interne consistentie (Cronbach's $\alpha = 0,842$).

Opleiding wordt gemeten met een vraag naar de hoogste afgeronde opleiding. De items zijn gehercodeerd zodat 0=mbo, vmbo, of geen opleiding, 1=hbo of havo/atheneum, 2=universitaire bachelor, master of PhD. Voor de analyses is een vereenvoudigd onderscheid gemaakt tussen laagopgeleiden (categorie 0) en hoogopgeleiden (categorie 2). Categorie 1 (middelbaar opgeleid) is wel opgenomen in de descriptieve analyses, maar buiten beschouwing gelaten in de toetsende analyses. Deze keuze is gemaakt op basis van verkennende analyses waaruit bleek dat de verschillen in cultureel kapitaal en maatschappelijke attitudes tussen categorie 0 en 2 het grootst waren, terwijl categorie 1 meer overlap vertoonde met categorie 0. Dit sluit aan bij eerder onderzoek (Van Meurs et al., 2022), waaruit blijkt dat met name de aanwezigheid of afwezigheid van een universitaire opleiding sterk bepalend is voor politieke attitudes.

Statusdeprivatie is gemeten met een tweevoudige schaal (zie *Bijlage B*), bestaande uit stellingen over ervaren belemmering in maatschappelijke positie. De schaal vertoont een hoge interne betrouwbaarheid (Cronbach's $\alpha = 0,924$). Beide items zijn gehercodeerd, zodat een hogere score meer statusdeprivatie betekent.

Hypothese 1d en 1e zijn getoetst met elk één item: opleidingsgerichte zelfidentificatie (P216) en waargenomen discriminatie van laagopgeleiden (N169) (zie bijlage C en D). Hogere scores duiden respectievelijk op sterkere identificatie en meer ervaren discriminatie. Voor hypothese 1d zijn alleen laagopgeleiden meegenomen.

Om geobjectiveerd cultureel kapitaal te meten werd gekeken naar de hoeveelheid kwaliteitskranten iemand consumeert. Dit is niet de meest gangbare manier om cultureel kapitaal te meten; meestal wordt dit gedaan door te vragen naar bredere culturele consumptie en activiteiten. Kwaliteitskranten kunnen echter een indicatie zijn van iemands cultureel kapitaal omdat deze kranten doorgaans meer aandacht besteden aan 'highbrow culture'. Het lezen van kwaliteitskranten is ook in studies gelinkt aan meer cultureel kapitaal (De Graaf et al., 2000; Ohlsson et al., 2016). Om een variabele voor cultureel kapitaal te verkrijgen is het aantal kwaliteitskranten dat iemand dagelijks leest opgeteld, en vervolgens is het aantal niet-kwaliteitskranten die iemand dagelijks leest hiervan afgetrokken. De waardes konden hiermee variëren van -2 tot 3. Een hogere score staat dus voor meer cultureel kapitaal.

Ter controle van de constructvaliditeit is een regressieanalyse uitgevoerd met demografische voorspellers van cultureel kapitaal. De resultaten komen overeen met theoretische verwachtingen en eerdere bevindingen: cultureel kapitaal hangt sterk samen met opleidingsniveau (Bennett et al., 2009; Bourdieu, 1984), is gemiddeld hoger onder vrouwen (Chan & Goldthorpe, 2007) en lager onder religieuze respondenten (Van Rees et al., 1999). Verder is er geen verband tussen inkomen en cultureel kapitaal, zoals wordt voorspeld door Bourdieu (1984).

Gevoelens van anomie zijn gemeten aan de hand van een samengestelde schaal met elf items, gebaseerd op theorieën over anomie van onder andere Srole (1956). De schaal meet vijf onderliggende dimensies: institutioneel wantrouwen, sociaal wantrouwen, machteloosheid, toekomstpessimisme en normvervaging. De interne consistentie van de schaal is acceptabel (Cronbach's $\alpha = 0,730$). De gebruikte items zijn opgenomen in Bijlage F. P177, P181, P182, L32 en L33 zijn gehercodeerd zodat een hogere score op deze schaal meer anomiegevoelens indiceert.

Er is gecontroleerd voor leeftijd, geslacht, religiositeit en inkomen, omdat deze variabelen mogelijk samenhangen met zowel opleiding als maatschappelijke attitudes. Om een beter beeld te krijgen van de steekproef en de kenmerken van de onderzochte variabelen, worden in onderstaande tabel de beschrijvende statistieken weergegeven.

Tabel 1. Beschrijvende statistieken van de belangrijkste variabelen (N = 572, tenzij anders aangegeven)

Variabele	N	Min	Max	M	SD
Subjectieve sociale exclusie (gestandaardiseerd)	572	-1,12	2,40	0,00	1,00
Sociale status ressentiment	572	-1,01	2,97	0,00	1,00
Anomiegevoelens	572	-3,21	2,96	0,00	1,00
Cultureel kapitaal	572	-1,89	2,71	-0,06	1,15
Discriminatieperceptie (laagopgeleiden, gestandaardiseerd)	538	-2,60	2,28	-0,03	1,01
Zelfidentificatie opleiding	544	-2,08	1,04	0,00	1,01
Leeftijd (in categorieën)	572	1	11	8,43	2,78

Religiositeit	572	1	5	1,91	1,31
Netto-inkomen	572	1	5	3,37	1,04
Attitudeschaal	572	-3,04	1,26	0,00	1,01

Tabel 2. Verdeling van opleidingsniveau (N = 572)

Onderwijsniveau	Frequentie	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
0 = mbo/vmbo/geen	334	35,0	35,0	35,0
2 = universiteit	238	24,9	24,9	100,0
Totaal	572	100,0	100,0	

Tabel 3. Verdeling van geslacht (N = 572)

Geslacht	Frequentie	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Man	356	62,2	62,2	62,2
Vrouw	216	37,8	37,8	100,0
Totaal	572	100,0	100,0	—

Resultaten

In lijn met het theoretisch model worden in dit hoofdstuk eerst de hoofdhypothesen besproken (H1a, H1b, H2a, H2b), gevolgd door de aanvullende hypothesen (H1c, H1d, H1e) die contextuele of moderatie-effecten onderzoeken.

Hoofdhypothesen

Om de hoofdeffecten van opleiding, statusdeprivatie, cultureel kapitaal en anomiegevoelens op attitudes in kaart te brengen, is een stapsgewijze regressieanalyse uitgevoerd (Tabel 4). Het regressiemodel van de hoofdhypothesen (model 1-4) verklaart 36,7% van de variantie in attitudes ten aanzien van gender- en seksuele diversiteit, wat voor sociaalwetenschappelijk aanzienlijk is. In model 5 en 6 worden de aanvullende variabelen uit hypothese 1d en 1e toegevoegd. Opvallend is dat in model 6 de verklaarde variantie daalt. Mogelijk komt dit doordat de toegevoegde variabele (discriminatieperceptie) slechts effect heeft binnen een specifieke subgroep.

Tabel 4. Regressiemodellen voor de verklaring van attitudes ten opzichte van seksuele en genderdiversiteit

Variabele	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Opleiding	0.650*** (7.194)	0.458*** (5.270)	0.239* (2.488)	0.224* (2.286)	0.306** (2.972)	0.312** (3.016)
Statusdeprivatie		-0.354*** (-9.260)	-0.313*** (-8.166)	-0.209*** (-4.761)	-0.208*** (-4.762)	-0.207*** (-4.694)
Cultureel kapitaal (cpmanual)			0.186*** (4.936)	0.151*** (3.868)	0.150*** (3.859)	0.148*** (3.738)
Anomiegevoelens				-0.206*** (-4.613)	-0.213*** (-4.772)	-0.217*** (-4.773)
Zelfidentificatie (opleiding)					-0.096* (-2.475)	-0.099* (-2.500)
Discriminatieperceptie (laagopgeleiden)						0.031 (0.818)
Adjusted R ²	0.230	0.331	0.357	0.367	0.373	0.274

Variabele	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
N	572	572	572	572	544	538

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Alle modellen zijn gecontroleerd voor leeftijd, geslacht, religiositeit en inkomen.

Beta's zijn gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten.

In het model is te zien dat naarmate meer verklarende variabelen uit de hoofdhypothesen worden toegevoegd, achtereenvolgens statusdeprivatie (model 2), cultureel kapitaal (model 3) en anomiegevoelens (model 4), het effect van opleiding op attitudes geleidelijk afneemt. Dit patroon suggereert dat deze variabelen mogelijk een mediërende rol spelen in de relatie tussen opleidingsniveau en tolerantie ten aanzien van gender- en seksuele diversiteit. Opvallend is tevens dat het verband tussen opleiding en attitudes sterker wordt in met name model 5 maar ook in model 6. Dit wijst op een mogelijk suppressor-effect van zelfidentificatie en discriminatieperceptie, waarbij het effect van opleiding duidelijker naar voren komt zodra voor deze variabelen wordt gecontroleerd.

De stapsgewijze regressietabel geeft aanleiding om de verbanden tussen de genoemde variabelen verder te onderzoeken. Allereerst werden hypothese 1a en 1b getoetst met behulp van PROCESS (model 4), om vast te stellen of het verband tussen opleiding en attitudes ten aanzien van gender- en seksuele diversiteit gedeeltelijk wordt gemedieerd door statusdeprivatie. Naast de standaard controlevariabelen werd er tevens gecontroleerd voor anomiegevoelens. In analyse 1 werd niet gecontroleerd voor cultureel kapitaal, in analyse 2 wel. Tabel 5 toont de resultaten van de analyses.

Tabel 5. Mediatieanalyse van het effect van opleiding op attitudes via statusdeprivatie (N = 572)

Parameter	Analyse 1 (Zonder cultureel kapitaal)	Analyse 2 (Met cultureel kapitaal)
Mediator: Statusdeprivatie		
Opleiding → Statusdeprivatie	$\beta = -0,32, p < .001$	$\beta = -0,04, p = .580$ (ns)
Cultureel kapitaal → Statusdeprivatie	–	$\beta = -0,16, p < .001$
Uitkomst: Attitudes		
Statusdeprivatie → Attitudes	$\beta = -0,36, p < .001$	$\beta = -0,19, p < .001$

Parameter	Analyse 1 (Zonder cultureel kapitaal)	Analyse 2 (Met cultureel kapitaal)
Opleiding → Attitudes (direct effect)	$\beta = 0,35, p < .001$	$\beta = 0,19, p < .001$
Cultureel kapitaal → Attitudes	–	$\beta = 0,21, p < .001$
Indirect effect: Opleiding → Attitudes via Statusdeprivatie	Effect = 0,11, 95% CI [0,06, 0,17] (sig.)	Effect = 0,01, 95% CI [-0,02, 0,04] (ns)
R ² (Attitudes)	0,28	0,33

Wanneer cultureel kapitaal niet wordt meegenomen als covariaat (analyse 1) is er een significant indirect effect² van opleiding op maatschappelijke attitudes via statusdeprivatie ($\beta = -0,32, p < 0,001$; indirect effect = 0,11, 95% CI [0,06, 0,17]), wat duidt op een matig effect. Dit suggereert dat statusdeprivatie een gedeeltelijk mediërende rol speelt in de relatie tussen opleidingsniveau en attitudes, waarmee hypothese 1a wordt bevestigd.

Wanneer cultureel kapitaal wordt meegenomen als aanvullende covariaat (analyse 2), verdwijnt het effect van opleiding op statusdeprivatie volledig ($\beta = -0,04, p = 0,58, ns$), wat wijst op volledige mediatie door cultureel kapitaal. Tegelijkertijd blijkt cultureel kapitaal zelf sterk samen te hangen met zowel minder statusdeprivatie ($\beta = -0,16, p < 0,001$) als positievere attitudes ($\beta = 0,21, p < 0,001$). Deze bevindingen komen overeen met de stapsgewijze regressieanalyse (Tabel 4), waarin te zien is dat het effect van opleiding op attitudes afneemt na toevoeging van achtereenvolgens statusdeprivatie en cultureel kapitaal. Hypothese 1b, waarin wordt gesteld dat cultureel kapitaal ten grondslag ligt aan ervaren statusdeprivatie, wordt hiermee eveneens ondersteund.

Om deze resultaten beter te begrijpen is een multivariate regressieanalyse uitgevoerd met alle controlevariabelen en tevens is gecontroleerd voor opleiding. Tabel 6 toont beknopt het effect van cultureel kapitaal op statusdeprivatie.

Tabel 6. Regressieanalyse met cultureel kapitaal als voorspeller van statusdeprivatie (N=572)

Voorspeller	β	t	p-waarde	N
Cultureel kapitaal	-0,212	-5.240	< 0,001	572

² In deze scriptie verwijst het woord ‘effect’ steeds naar statistische verbanden en impliceert dit geen causale relatie

Cultureel kapitaal blijkt een significante negatieve voorspeller te zijn van statusdeprivatie ($\beta = -0,21$), wat wijst op een matig effect. Deze bevinding versterkt het inzicht dat cultureel kapitaal een schakel vormt tussen opleiding en statusdeprivatie, en suggereert dat cultureel kapitaal, eerder dan opleiding op zichzelf, bepalend is voor ervaren statusverschillen. Hiermee wordt ook Hypothese 1b bevestigd.

Deze bevindingen sluiten aan bij het patroon in de stapsgewijze regressieanalyse (Tabel 4), waarin het effect van opleiding op attitudes steeds kleiner werd na toevoeging van statusdeprivatie en cultureel kapitaal. Dat patroon wees al op mogelijke mediatie, wat in de bovenstaande analyses bevestigd wordt. De aanvullende regressieanalyse (Tabel 6) sluit hierop aan door te laten zien dat cultureel kapitaal inderdaad sterk samenhangt met statusdeprivatie. Daarmee vullen de mediatie- en regressieanalyses hierboven het stapsgewijze model aan en helpen ze om de onderliggende verbanden beter te begrijpen.

In het vervolg van de analyse werd hypothese 2a onderzocht. Met behulp van PROCESS (model 4) werd gekeken of het verband tussen opleiding en attitudes ten aanzien van gender- en seksuele diversiteit gedeeltelijk wordt gemedieerd door cultureel kapitaal. Naast de standaard controlevariabelen werd er tevens gecontroleerd voor anomiegevoelens en statusdeprivatie. De resultaten van deze analyse zijn te vinden in tabel 7.

Tabel 7. Resultaten van de mediatieanalyse met cultureel kapitaal als mediator in het verband tussen opleiding en attitudes (N=572)

Parameter	Analyse
Mediator: Cultureel kapitaal	
Effect opleiding → cultureel kapitaal	$\beta = 0,86, p < 0,001$
Uitkomst: Attitudes	
R²	0,33
Direct effect opleiding → attitudes	$\beta = 0,18, p = 0,013$
Effect cultureel kapitaal → attitudes	$\beta = 0,21, p < 0,001$
Indirect effect opleiding → attitudes via cultureel kapitaal	Effect = 0,18, 95% CI [0,13, 0,24] (sig.)

De resultaten tonen aan dat opleiding significant samenhangt met cultureel kapitaal ($\beta = 0,86, p < 0,001$). Cultureel kapitaal ($\beta = 0,21, p < 0,001$) heeft een matig positief effect op attitudes

ten aanzien van gender- en seksuele diversiteit. Het indirecte effect van opleiding op attitudes via cultureel kapitaal is significant (effect = 0,18, 95% BI [0,13, 0,24]), wat wijst op een gedeeltelijk mediërende rol van cultureel kapitaal. Dit is wederom in lijn met de stapsgewijze regressieanalyse (tabel 4), waaruit bleek dat het verband tussen opleiding en attitudes zwakker werd zodra cultureel kapitaal werd toegevoegd. Hypothese 2a is hiermee bevestigd.

Ten slotte werd wederom een analyse uitgevoerd met PROCESS (model 4), ditmaal om te bepalen of het verband tussen cultureel kapitaal en attitudes ten aanzien van gender- en seksuele diversiteit gedeeltelijk wordt gemedieerd door anomiegevoelens. Naast de controlevariabelen is er tevens gecontroleerd voor statusdeprivatie. Zie de resultaten van deze analyse in tabel 8.

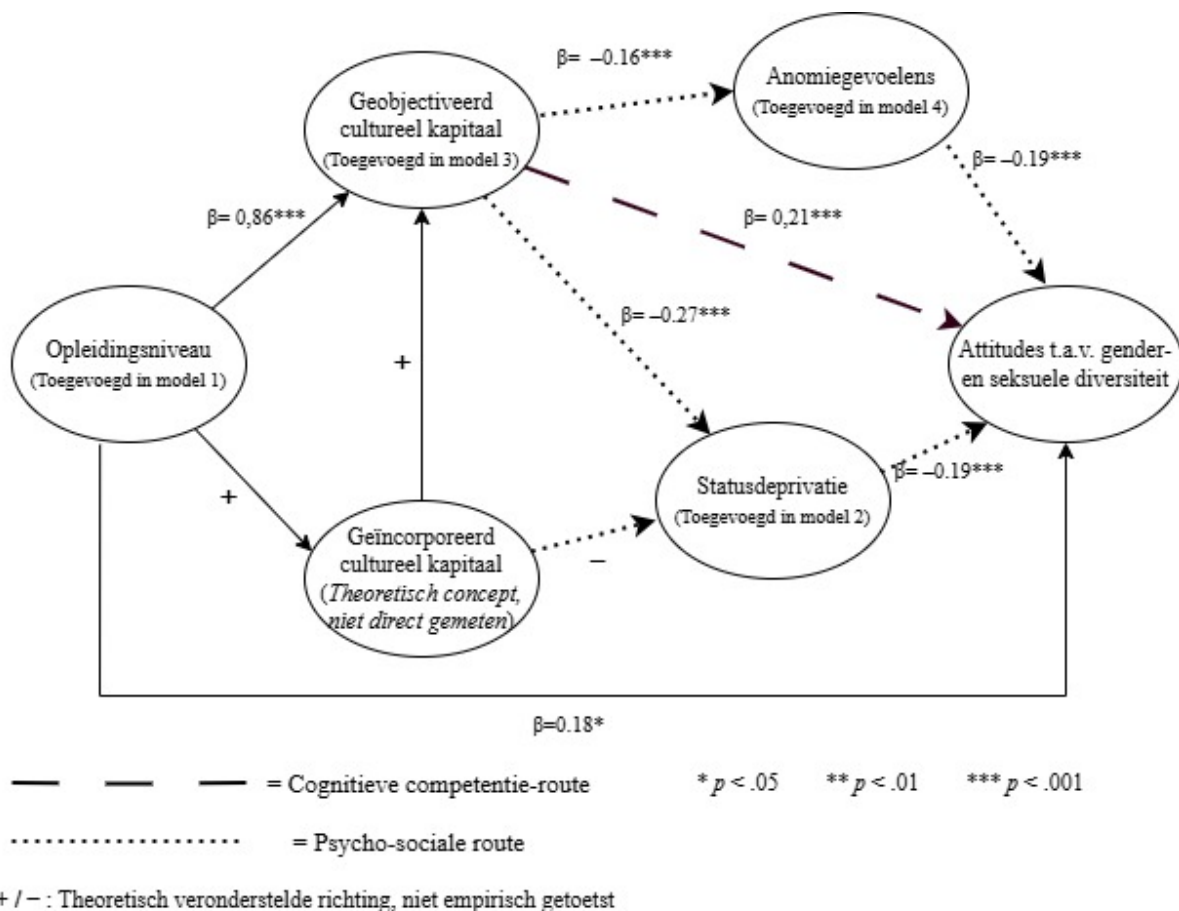
Tabel 8. Resultaten van de mediatieanalyse met anomiegevoelens als mediator in het verband tussen cultureel kapitaal en attitudes (N=572)

Parameter	Analyse
Mediator: Anomiegevoelens	
Effect cultureel kapitaal → anomiegevoelens	$\beta = -0,16, p < 0,001$
Uitkomst: Attitudes	
R²	0,33
Direct effect cultureel kapitaal → attitudes	$\beta = 0,19, p < 0,001$
Effect anomiegevoelens → attitudes	$\beta = -0,19, p < 0,001$
Indirect effect cultureel kapitaal → attitudes via anomiegevoelens	Effect = 0,03, 95% CI [0,02, 0,05] (sig.)

De resultaten laten zien dat cultureel kapitaal significant negatief samenhangt met anomiegevoelens ($\beta = -0,16, p < 0,001$), wat duidt op een klein effect. Zowel cultureel kapitaal ($\beta = 0,19, p < 0,001$) als anomiegevoelens ($\beta = -0,19, p < 0,001$) voorspellen attitudes ten aanzien van gender- en seksuele diversiteit. Beide effecten kunnen als klein tot matig worden geïnterpreteerd. Het indirecte effect van cultureel kapitaal op attitudes via anomiegevoelens is significant (effect = 0,03, 95% BI [0,02, 0,05]), maar relatief klein van omvang. Dit wijst op een gedeeltelijke mediatie, waardoor hypothese 2b wordt bevestigd. Deze bevinding sluit aan bij de stapsgewijze regressieanalyse (Tabel 5), waarin het effect van cultureel kapitaal op attitudes afnam nadat anomiegevoelens werden toegevoegd (model 4).

Ook het verband tussen statusdeprivatie en attitudes werd zwakker bij toevoeging van anomiegevoelens aan het model, wat erop wijst dat deze twee vormen van psychosociaal onbehagen deels overlappende verklaringskracht bezitten.

Om de paden in deze analyses inzichtelijk te maken is hieronder het conceptueel model uit het theoretisch kader te zien, met effectsterktes en significantie:

NB: Figuur 2 toont de getoetste paden en hypothesen, met significante verbanden en effectsterktes. De richting van de pijlen is gebaseerd op theoretische aanname, causaliteit is echter niet empirisch aangetoond. Zie de discussiesectie voor alternatieve interpretaties.

De getoonde effectsterktes (β) zijn afkomstig uit afzonderlijke mediatieanalyses met behulp van PROCESS (model 4), met controle voor leeftijd, geslacht, religiositeit en inkomen.

Aanvullende hypothesen

Na het vaststellen van de hoofdeffecten van statusvariabelen en hun mediatie via cultureel kapitaal en ressentiment, wordt in de volgende sectie gekeken naar condities waaronder deze relaties sterker of zwakker optreden.

Allereerst wordt hypothese 1c getoetst. Hiervoor werd het sample verdeeld in vier subgroepen op basis van opleidingsniveau en geslacht. Binnen elke subgroep werd een afzonderlijke multivariate regressieanalyse uitgevoerd, met statusdeprivatie als onafhankelijke variabele en attitudes ten aanzien van gender- en seksuele diversiteit als afhankelijke variabele. De resultaten zijn weergegeven in Tabel 9.

Tabel 9. Lineaire regressieanalyse van statusdeprivatie op maatschappelijke attitudes per opleidings- en gendergroep

Subgroep	β	t	p-waarde	N
Hoogopgeleide mannen	-0.305	-3.749	< .001	149
Hoogopgeleide vrouwen	-0.196	-2.764	0.007	74
Laagopgeleide mannen	-0.177	-2.165	0.032	191
Laagopgeleide vrouwen	-0.173	-1.772	0.079	122

De resultaten laten zien dat statusdeprivatie het sterkste effect heeft bij hoogopgeleide mannen ($\beta = -0.305$, $p < .001$), gevolgd door hoogopgeleide vrouwen ($\beta = -0.196$, $p = .007$). Bij laagopgeleide mannen is het effect kleiner maar nog significant ($\beta = -0.177$, $p = .032$). Bij laagopgeleide vrouwen is het effect het zwakst en niet significant ($\beta = -0.173$, $p = .079$). Deze resultaten ondersteunen het idee dat deprivatie sterker effect heeft op groepen die relatief hoge statusverwachtingen hebben (zoals hoogopgeleiden en mannen), maar zich daarin belemmerd voelen. De gevonden effecten variëren in sterkte: het effect bij hoogopgeleide mannen is matig te noemen, terwijl het bij de overige groepen eerder klein is. Hiermee is hypothese 1c bevestigd.

Hierna werd een analyse uitgevoerd om hypothese 1d te toetsen. Hiervoor werd het sample opnieuw opgesplitst, ditmaal in twee subgroepen op basis van opleiding. De onafhankelijke variabele opleidingsgerichte zelfidentificatie, en de afhankelijke variabele betrof attitudes ten aanzien van gender- en seksuele diversiteit. Zie tabel 10 voor de resultaten.

Tabel 10. Gestandaardiseerde regressieanalyse van opleidingsgerichte zelfidentificatie op maatschappelijke attitudes, uitgesplitst naar opleidingsgroep

Opleidingsgroep	β	t	p-waarde	N
Hoogopgeleiden	-0,035	-1,02	0,318	238
Laagopgeleiden	-0,113	-2,216	0,029	334

Bij laagopgeleiden is er sprake van een klein maar significant negatief verband ($\beta = -0,113$, $p = 0,029$), wat indiceert dat sterkere identificatie met de eigen opleidingsgroep samengaat met negatievere attitudes. Bij hoogopgeleiden is het verband niet significant ($\beta = -0,035$, $p = 0,318$). Dit ondersteunt het idee dat identificatie met een sociaal gestigmatiseerde groep samenhangt met negatieve maatschappelijke opvattingen. Hypothese 1d wordt dus slechts gedeeltelijk bevestigd aan de hand van deze resultaten.

Om hypothese 1e te toetsen, werd een subgroep van laagopgeleiden uit het volledige sample gefilterd. Binnen deze groep werd een multivariate regressieanalyse uitgevoerd, waarbij de onafhankelijke variabele gepercipieerde discriminatie van laagopgeleiden was, en de afhankelijke variabele attitudes ten aanzien van gender- en seksuele diversiteit. De resultaten zijn weergegeven in Tabel 11.

Tabel 11. Lineaire regressieanalyse van perceptie van discriminatie op attitudes onder laagopgeleiden (gestandaardiseerde variabelen)

Groep	β (gestandaardiseerd)	t	p-waarde	N
Laagopgeleiden	-0.023	-0.420	0,674	328

Deze tabel toont de resultaten van een lineaire regressieanalyse waarin is onderzocht of perceptie van discriminatie onder laagopgeleiden samenhangt met maatschappelijke attitudes. De relatie tussen discriminatieperceptie en attitudes bleek niet significant ($\beta = -0.023$, $p = 0,674$), wat erop wijst dat discriminatieperceptie in deze groep geen voorspeller is van attitudes ten aanzien van maatschappelijke onderwerpen. Gezien dit niet in de lijn der verwachting lag, werd nog een aanvullende analyse uitgevoerd, waarmee werd gecontroleerd of het verband tussen discriminatieperceptie en attitudes wellicht wordt gemedieerd door statusdeprivatie. Dit werd gedaan met behulp van PROCESS (model 4), zie de resultaten van deze analyse in tabel 12.

Tabel 12. Resultaten van de mediatieanalyse met statusdeprivatie als mediator in het verband tussen waargenomen discriminatie en maatschappelijke attitudes

Parameter	Analyse
Mediator: Statusdeprivatie	
Effect waargenomen discriminatie → statusdeprivatie	$\beta = 0,12, p = 0,031$
Uitkomst: Attitudes	
R²	0,28
Direct effect waargenomen discriminatie → attitudes	$\beta = -0,01, p = 0,884$ (ns)
Effect statusdeprivatie → attitudes	$\beta = -0,30, p < 0,001$
Indirect effect waargenomen discriminatie → attitudes via statusdeprivatie	Effect = -0,04, 95% CI [-0,08, -0,005] (sig.)

De relatie tussen discriminatieperceptie en attitudes bleek wederom niet significant ($\beta = -0,023, p = 0,674$). Discriminatieperceptie heeft echter wel een klein maar significant positief effect op statusdeprivatie ($\beta = 0,12, p = 0,031$), en statusdeprivatie heeft op zijn beurt een matig negatief effect op attitudes ($\beta = -0,30, p < 0,001$). Het indirecte effect van discriminatie op attitudes via statusdeprivatie is dus klein maar significant. Hoewel hypothese 1e in haar oorspronkelijke vorm wordt verworpen vanwege het ontbreken van een direct effect, wijzen de resultaten op een significant gemedieerd verband, wat steun biedt voor een aangepaste versie van de hypothese.

Discussie

1. Interpretatie van de resultaten

Hoofdhypothesen

Ten eerste kwam uit de stapsgewijze regressieanalyse naar voren dat opleiding een significant effect heeft op attitudes over gender- en seksuele diversiteit. Dit is in lijn met eerdere bevindingen van het SCP (2022). Om dit effect te duiden werd allereerst een analyse uitgevoerd om vast te stellen of deze relatie gedeeltelijk gemedieerd werd door statusdeprivatie. Dit bleek zo te zijn, maar zodra cultureel kapitaal in de analyse werd opgenomen als covariaat bleek dit verband niet langer significant. Een aanvullende regressieanalyse toonde aan dat cultureel kapitaal een sterk negatief significant effect heeft op statusdeprivatie. Dit impliceert dat verschillen in cultureel kapitaal ten grondslag liggen aan verschillen in statusdeprivatie tussen opleidingsgroepen. Het is dus niet zozeer opleiding als objectieve statusindicator die gevoelens van statusdeprivatie opwekt in individuen, maar eerder de culturele gedragingen die samenhangen met opleiding. Dit suggereert dat verschillen in cultureel kapitaal negatieve gevoelens rondom sociale status kunnen oproepen, en zo indirect bijdraagt aan positievere attitudes. De resultaten ondersteunen dus de theoretische aanname dat geobjectiveerd cultureel kapitaal niet alleen invloed heeft op cognitieve vaardigheden, zoals wordt voorspeld in hypothese 2a, maar ook op de ontvankelijkheid voor statusgerelateerde frustraties.

Met het toetsen van hypothese 2a werd nogmaals de rol van cultureel kapitaal onderzocht. Uit deze analyse bleek dat cultureel kapitaal inderdaad het verband tussen opleiding en attitudes gedeeltelijk medieert, ook wanneer gecontroleerd wordt voor statusdeprivatie. Opleiding heeft een significant positief effect op cultureel kapitaal, en cultureel kapitaal heeft een significant positief effect op attitudes. In tegenstelling tot hypothese 1b, waarin aangenomen werd dat geïncorporeerd cultureel kapitaal gevoelens van statusdeprivatie vermindert, wat op zijn beurt leidt tot positievere attitudes, impliceert hypothese 2a dat cultureel kapitaal ook een meer direct cognitief en cultureel effect kan hebben op attitudevorming. Geobjectiveerd cultureel kapitaal, zoals kennis van literatuur of kunst, kan bijdragen aan het vermogen om culturele complexiteit te gronden, wat attitudes positief beïnvloedt (Manevska & Achterberg, 2011; Van Meurs et al., 2022). Hoewel het niet mogelijk is om de effecten van de verschillende vormen van cultureel kapitaal strikt te onderscheiden, indiceren deze resultaten dat cultureel

kapitaal op twee manieren invloed uitoefent op attitudes: indirect via statusmechanismen (1b) en direct via culturele competentie (2a). Cultureel kapitaal speelt dus mogelijk een dubbele rol.

Tot slot werd getest of het verband tussen cultureel kapitaal en attitudes gedeeltelijk wordt gemedieerd door anomiegevoelens. Cultureel kapitaal bleek een significant negatief effect te hebben op anomiegevoelens, en anomiegevoelens heeft een klein maar significant negatief effect op attitudes. Dit wijst wederom op de rol van cultureel kapitaal als buffer tegen negatieve attitudes. De bevestiging van deze hypothese is in lijn met eerdere studies waarin werd aangetoond dat anomiegevoelens negatieve attitudes over (culturele) diversiteit voorspelden (De Koster & Van der Waal, 2014). Gezamenlijk wijzen de resultaten van H1b, H2a en H2b op het belang van cultureel kapitaal als gelaagd mechanisme; het beïnvloedt attitudes zowel direct via cognitieve mechanismen, als via psychosociale mechanismen zoals statusdeprivatie en anomie. Zowel statusdeprivatie als anomiegevoelens blijken negatief samen te hangen met attitudes. Dit suggereert dat verschillende vormen van psychosociaal onbehagen bijdragen aan intolerantie.

Aanvullende hypothesen

In het theoretisch kader wordt verondersteld dat relatieve deprivatie via sociale statusressentiment effect heeft op attitudes (Hoekstra et al., 2024; Spruyt et al., 2015). Omdat sociale statusressentiment niet direct meetbaar was met de beschikbare dataset, is beredeneerd dat hoe groter de discrepantie tussen objectieve sociale status en ervaren sociale status is, hoe onrechtvaardiger dit verschil zal aanvoelen, wat weer kan leiden tot meer ressentiment (Bovens & Wille, 2010). Op basis van deze redenering werd aangenomen dat statusdeprivatie vooral een sterk effect zou hebben op hoogopgeleide mannen, omdat zij op basis van hun geslacht en opleidingsniveau eerder geneigd zijn om een hoge sociale status te verwachten (Kimmel, 2017; Vandello et al., 2008). Uit de resultaten blijkt inderdaad dat dit effect het sterkst is onder hoogopgeleide mannen. Dit vormt een belangrijke indicatie dat sociale statusressentiment mogelijk een schakel vormt tussen statusdeprivatie en attitudes, al is dit geen direct bewijs, aangezien ressentiment niet expliciet gemeten is.

Vervolgens werd onderzocht of zelfidentificatie op basis van opleidingsniveau een verschillend effect heeft op hoog- en laagopgeleiden. De analyse liet zien dat identificatie met het eigen opleidingsniveau alleen onder laagopgeleiden een significant verband vertoonde met

attitudes: sterkere identificatie ging bij hen gepaard met negatievere opvattingen over gender- en seksuele diversiteit. Deze bevinding komt overeen met het werk van Spruyt et al. (2015), die stellen dat identificatie met een sociaal gestigmatiseerde groep, zoals laagopgeleiden, het bewustzijn van maatschappelijke achterstelling versterkt, wat de kans op ressentiment vergroot.

Bij hoogopgeleiden werd geen significant effect gevonden. Dit kan mogelijk verklaard worden doordat deze groep zich minder identificeert aan de hand van opleidingsniveau, maar meer aan de hand van subtiele, geïncorporeerde vormen van cultureel kapitaal. Deze vormen van culturele superioriteit worden zelden benoemd of beleefd als groepsidentiteit, waardoor identificatie op basis van opleidingsniveau voor hoogopgeleiden minder betekenisvol is. Een alternatieve verklaring is dat identificatie met het opleidingsniveau bij hoogopgeleiden minder een emotionele ervaring is. Waar identificatie bij laagopgeleiden gevoelens van onrechtvaardigheid en frustratie kan oproepen, kan dit bij hoogopgeleiden juist samenhangen met een bevestiging van hun maatschappelijke positie, en dus geen aanleiding geven tot attitudeverandering. Kortom, waar identificatie bij laagopgeleiden potentieel ressentiment mobiliseert, functioneert het bij hoogopgeleiden mogelijk als een veel minder emotioneel beladen ervaring, wat het verschil in effect verklaart.

De perceptie van discriminatie tegen laagopgeleiden had geen direct significant effect op attitudes onder laagopgeleiden, zo bleek uit de resultaten. Een aanvullende analyse toonde echter aan dat er wel sprake was van een significant indirect effect via statusdeprivatie. Meer discriminatieperceptie heeft een significant positief effect op statusdeprivatie, wat een significant negatief effect heeft op attitudes. Deze resultaten impliceren dat discriminatieperceptie niet in alle gevallen tot statusdeprivatie leidt. Het zou wellicht ook kunnen leiden tot gevoelens van fatalisme en futiliteit die veel voorkomen onder laagopgeleiden (Spruyt et al., 2015). Waar statusdeprivatie mogelijk leidt tot strijdbaarheid, zouden gevoelens van fatalisme en futiliteit juist kunnen leiden tot apathie, wat demobiliserend werkt (Bovens & Wille, 2010).

2. Theoretische implicaties

De resultaten van dit onderzoek bevestigen dat de theorie van Bourdieu (1984) over cultureel kapitaal nog altijd relevant is voor het begrijpen van opleidingsverschillen in maatschappelijke attitudes. Waar sommige recente studies opleiding vooral beschouwen als

een formele statusindicator (Inglehart & Norris, 2017), draagt dit onderzoek bij door aannemelijk te maken dat het effect van opleidingsniveau op attitudes ten aanzien van gender- en seksuele diversiteit deels wordt gemedieerd door cultureel kapitaal. In het bijzonder sluit dit onderzoek aan bij studies die cultureel kapitaal niet opvatten als een bewuste strategie, maar eerder als een geïnternaliseerde sociale status die de sociale hiërarchie constant bevestigt (Bourdieu, 1984; Reay, 2005). Zoals Skeggs (1997) en Atkinson (2010) benadrukken, werkt cultureel kapitaal vaak als een onbewust mechanisme dat sociale grenzen bevestigt door middel van exclusie. In deze studies blijken niet alleen cognitieve processen, zoals culturele kennis en interpretatiekaders, relevant, maar ook psychosociale processen. Deze bevindingen ondersteunen de notie van een meervoudig werkingsmechanisme van cultureel kapitaal en dragen bij aan een verfijning van Bourdieu's theoretisch model.

Daarnaast ondersteunt dit onderzoek de stelling van Hoekstra et al. (2024) dat gevoelens rondom sociale status samenhangen met ogenschijnlijk inhoudelijk losstaande attitudes. Eerdere studies toonden al aan dat statusdeprivatie populistische opvattingen kan voeden, waaronder anti-elite sentimenten (Mutz, 2018; Spruyt et al., 2016). De bevinding dat ook attitudes over klimaat (Hoekstra et al., 2024) en gender- en seksuele diversiteit (dit onderzoek) beïnvloed worden door statusdeprivatie, breidt dit inzicht uit naar andere maatschappelijk gepolariseerde onderwerpen.

Tot slot biedt de bevestiging van hypothese 1c ondersteuning voor het onderscheid tussen statusdeprivatie en ressentiment. Waar eerdere literatuur deze concepten niet altijd duidelijk onderscheidde, wordt in dit onderzoek getheoretiseerd dat ressentiment een losstaande schakel vormt tussen deprivatie en attitudes. Bij groepen met hogere statusverwachtingen, zoals hoogopgeleide mannen, lijkt statusdeprivatie eerder gepaard te gaan met maatschappelijk ressentiment. Dit wijst op de noodzaak om onderscheid te maken tussen verschillende psychologische reacties op statusverlies, zoals berusting, apathie of juist mobiliserend ressentiment. Daarmee draagt dit onderzoek bij aan een verfijning van bestaande theorieën over statusdeprivatie en de effecten hiervan op attitudes.

Hoewel deze studie vertrekt vanuit het idee dat cultureel kapitaal en statusdeprivatie als grotendeels passieve, geïnternaliseerde mechanismen doorwerken op sociaal-maatschappelijke attitudes, zouden de resultaten ook op een andere wijze geïnterpreteerd kunnen worden. Zoals al besproken in het theoretisch kader betogen onder meer Lamont (1992) en Gidron en Hall (2017) dat culturele bronnen ook bewust en strategisch worden

ingezet om symbolische grenzen te trekken. Vanuit deze invalshoek fungeert cultureel kapitaal niet enkel als passief mechanisme, maar ook als een instrument voor sociale distinctie waarmee met name hoogopgeleiden zich onderscheiden van laagopgeleiden. In deze benadering is cultureel kapitaal een mechanisme van statusmarkering, vergelijkbaar met Lamonts concept van ‘symbolic boundary work’, waarbij attitudes niet voortvloeien uit cultureel kapitaal maar er juist aan voorafgaan. Deze benadering van cultureel kapitaal zou een tegenovergestelde richting van de effecten impliceren: attitudes liggen dan ten grondslag aan cultureel kapitaal. Dit suggereert tevens dat de relatie tussen beide niet lineair en eenduidig hoeft te zijn, maar mogelijk wederkerig is.

Deze benadering sluit ook aan bij inzichten uit de literatuur over homonationalisme (Turnbull-Dugarte & López Ortega, 2024), waarin tolerantie ten aanzien van seksuele minderheden wordt ingezet als kenmerk van culturele superioriteit. Zo kan tolerantie gebruikt worden als een cultureel statussymbool, waarmee morele grenzen worden getrokken tussen sociale groepen. Uit dit onderzoek blijkt dat attitudes over seksuele diversiteit niet slechts voortkomen uit persoonlijke waarden, maar ook onderdeel zijn van strategische symbolische distinctie in de context van een sociale hiërarchie.

Het verband tussen statusdeprivatie en attitudes kan op eenzelfde manier geherinterpreteerd worden. In plaats van uit te gaan van de veronderstelling dat statusdeprivatie leidt tot intolerante attitudes, is het denkbaar dat het juist andersom werkt: dat bepaalde sociaal-maatschappelijke attitudes eerst aan culturele dominantie verliezen, en dat dit vervolgens leidt tot gevoelens van achterstelling en statusverlies. In deze interpretatie is statusdeprivatie niet zozeer de oorzaak van intolerantie, maar een gevolg van een ervaren verlies van culturele aansluiting bij dominante maatschappelijke waarden en ideeën. Deze alternatieve interpretaties wijzen erop dat de veronderstelde richting van de causaliteit nader onderzoek behoeft.

3. Beperkingen en aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Dit onderzoek maakt gebruik van cross-sectionele data, waardoor er geen uitspraken over causaliteit mogelijk zijn. Hoewel in de interpretatie van de resultaten soms gesproken wordt over effecten, betreft dit theoretisch geïnformeerde aannames; empirisch zijn er enkel verbanden tussen variabelen vastgesteld. De richting van deze verbanden is gebaseerd op bestaande theorie, maar alternatieve verklaringen of circulaire relaties (endogeniteit) kunnen

niet worden uitgesloten. Zoals eerder besproken bij de theoretische implicaties, zijn er ook benaderingen denkbaar waarin maatschappelijke attitudes voorafgaan aan statusgevoelens of cultureel kapitaal.

Daarnaast kent de operationalisering van enkele concepten beperkingen. Cultureel kapitaal is gemeten met een beperkte proxy, terwijl een vollediger beeld idealiter ook indicatoren zoals culturele activiteiten, literaire voorkeuren of opvoedingsstijl omvat. Ook kon sociale statusressentiment niet direct worden gemeten, terwijl dit concept op basis van theorie een cruciale schakel vormt tussen statusdeprivatie en maatschappelijke attitudes. De toetsing van hypothese 1c leverde hiervoor indirect bewijs, maar sluitend is dit niet.

Verder is de context-specifieke aard van het onderzoek een beperking. De studie is uitgevoerd in Nederland, waar stratificatie op basis van opleiding sterk aanwezig is. In landen met andere vormen van sociale stratificatie zijn de gevonden verbanden mogelijk minder sterk.

Toekomstig onderzoek zou kunnen voortbouwen op dit onderzoek door gebruik te maken van longitudinale data, waarmee de richting van causale verbanden beter getoetst kan worden. Ook zouden meer valide en uitgebreide meetinstrumenten voor cultureel kapitaal en ressentiment ontwikkeld kunnen worden. Daarnaast is kwalitatief onderzoek, bijvoorbeeld via interviews of focusgroepen, waardevol om te begrijpen hoe mensen zelf betekenis geven aan concepten als status, cultuur en discriminatie. Dit kan helpen om aspecten van status, cultureel kapitaal en attitudes die wellicht over het hoofd gezien worden in kaart te brengen.

Conclusie

Dit onderzoek trachtte antwoord te geven op de vraag: Welke mechanismen verklaren het verband tussen opleidingsniveau en attitudes ten aanzien van gender- en seksuele diversiteit?

Uit de analyse bleek dat dit verband niet eenduidig is, maar gelaagd en complex. De relatie lijkt meerdere tussenschakels te hebben. Het cross-sectionele karakter van de data maakt het echter niet mogelijk om conclusies te trekken over causaliteit, hiervoor is vervolgonderzoek met longitudinale data nodig.

Allereerst bleek er een significante relatie te bestaan tussen opleiding en attitudes omtrent gender- en seksuele diversiteit, zoals ook aangetoond in eerder onderzoek van het SCP (2022). Hoogopgeleiden bleken over het algemeen toleranter te staan tegenover gender- en seksuele diversiteit dan laagopgeleiden. Deze relatie lijkt echter grotendeels indirect te verlopen: cultureel kapitaal fungeert als een centrale schakel. Enerzijds lijkt het cognitieve competentie te bevorderen, waardoor mensen beter in staat zijn om te gaan met culturele complexiteit en diversiteit. Anderzijds beïnvloedt het psychosociale processen, zoals gevoelens van anomie en statusdeprivatie, die op hun beurt weer samenhangen met attitudes.

Verder impliceren de resultaten dat statusdeprivatie een belangrijke schakel vormt in de relatie tussen opleiding en attitudes. In het bijzonder lijkt het erop dat bij individuen die hun sociale status lager ervaren dan zij op basis van hun opleiding en geslacht zouden verwachten, gevoelens van frustratie en onvrede ontstaan die tot minder tolerante opvattingen kunnen leiden. Ook identificatie met het eigen opleidingsniveau lijkt hierbij een rol te spelen. Dit blijkt met name bij laagopgeleiden van invloed op hun attitudes: sterkere identificatie met hun opleidingsniveau hing samen met negatievere opvattingen. Dit impliceert dat sociale identiteit individuen extra ontvankelijk kan maken voor gevoelens van miskenning en ressentiment. Hoewel perceptie van discriminatie op basis van opleidingsniveau geen direct effect leek te hebben op attitudes, wees een aanvullende analyse uit dat dit effect indirect tot stand kan komen via ervaren statusdeprivatie. Dit benadrukt de rol van statusdeprivatie in het verklaren van maatschappelijke attitudes.

De centrale rol van statusdeprivatie in het verklaren van attitudes lijkt samen te hangen met het ontstaan van sociale statusressentiment. Wanneer mensen het gevoel hebben dat hun sociale status onvoldoende wordt erkend, kan dit leiden tot wrok jegens de hogere klasse. Uit deze wrok ontstaat de neiging om zich juist af te zetten tegen de levensstijl en waarden die met deze klasse worden geassocieerd. Progressieve of liberale opvattingen, zoals positieve

attitudes ten aanzien van gender- en seksuele diversiteit, dienen als statussymbolen van de hogere klasse. Juist hierom zouden ze verworpen kunnen worden door mensen die sociale statusressentiment ervaren.

Deze inzichten zouden ook waardevol kunnen zijn in het verklaren van attitudes op andere vlakken dan genderdiversiteit. Vooral kwesties waarbij een grote kloof te zien is tussen laagopgeleiden en hoogopgeleiden zouden baat kunnen hebben bij deze inzichten. De combinatie van cultureel en psychologisch perspectief biedt daarmee een goede basis voor toekomstig onderzoek naar maatschappelijke polarisatie.

Bibliografie

Achterberg, P., & Houtman, D. (2009). *The culturalization of politics: Public morality, social capital and the 'good society'*. Routledge.

Atkinson, W. (2010). *Class, individualization and late modernity: In search of the reflexive worker*. Springer.

Bennett, T., Savage, M., Silva, E. B., Warde, A., Gayo-Cal, M., & Wright, D. (2009). *Culture, class, distinction*. Routledge.

Bourdieu, P. (1984). *A social critique of the judgement of taste*. Cambridge, MA.

Bovens, M., Dekker, P., & Tiemeijer, W. (2014). Sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland: De stand van zaken. In *Gescheiden Werelden? Een Verkenning van Sociaal-culturele Tegenstellingen in Nederland*, 9–29.

Bovens, M., & Wille, A. (2010). The education gap in participation and its political consequences. *Acta Politica*, 45, 393–422.

Campbell, C., & Horowitz, J. (2016). Does college influence sociopolitical attitudes?. *Sociology of Education*, 89(1), 40–58.

Chan, T. W., & Goldthorpe, J. H. (2007). Class and status: The conceptual distinction and its empirical relevance. *American sociological review*, 72(4), 512–532.

Damhuis, K., & Rashkova, E. R. (2024). The politics of resentment: what is it and how is it mobilized by populist radical right-wing parties in different contexts?. *Frontiers in Political Science*, 6, 1390228.

De Koster, W., & Van Der Waal, J. (2014). Botsende opvattingen over etnische diversiteit en sociale orde: Hoe zijn verschillen tussen lager- en hogeropgeleiden te verklaren? In *Gescheiden Werelden? Een Verkenning van Sociaal-culturele Tegenstellingen in Nederland*. https://repub.eur.nl/pub/77146/De-Koster_Van-der-Waal_2014_Gescheiden-wereldenH7.pdf

De Graaf, N. D., De Graaf, P. M., & Kraaykamp, G. (2000). Parental cultural status and educational attainment: Transmission or cultural mobility? *Sociology of Education*, 73(2), 92–111. <https://doi.org/10.2307/2673239>

Gidron, N., & Hall, P. A. (2017). The politics of social status: Economic and cultural roots of the populist right. *The British journal of sociology*, 68, S57–S84.

- Hoekstra, A. G., Noordzij, K., de Koster, W., & van der Waal, J. (2024). The educational divide in climate change attitudes: Understanding the role of scientific knowledge and subjective social status. *Global Environmental Change*, 86, 102851.
- Huijnk, W. (2022). *Opvattingen over seksuele en genderdiversiteit in Nederland en Europa 2022*. Sociaal Cultureel Planbureau.
- Inglehart, R. F. (2008). Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006. *West European Politics*, 31(1–2), 130–146. <https://doi.org/10.1080/01402380701834747>
- Inglehart, R. & Norris, P. (2017). *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. Cambridge University Press.
- Jacobs, K., Lubbers, M., Spierings, N., & Voogd, R. (2024). *Dutch Parliamentary Election Study 2023 (DPES/NKO 2023) [Dataset]*. DANS Data Station Social Sciences and Humanities. <https://doi.org/10.17026/SS/D62YTH>
- Jarness, V., & Flemmen, M. P. (2017). A struggle on two fronts: boundary drawing in the lower region of the social space and the symbolic market for ‘down-to-earthness’. *British Journal of Sociology*, 70(1), 166–189. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12345>
- Kimmel, M. (2017). *Angry white men: American masculinity at the end of an era*. Hachette UK.
- Kuipers, G., & Van Den Haak, M. (2014). De cultuurspleet? Cultuurverschillen en sociale afstand in Nederland. In *Gescheiden werelden? Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland* (pp. 193–215). [http://dare.uva.nl/personal/pure/en/publications/de-cultuurspleet-cultuurverschillen-en-sociale-afstand-in-nederland\(541ea205-7315-45f5-8de5-58569c7687b5\).html](http://dare.uva.nl/personal/pure/en/publications/de-cultuurspleet-cultuurverschillen-en-sociale-afstand-in-nederland(541ea205-7315-45f5-8de5-58569c7687b5).html)
- Kuppens, T., Spears, R., Manstead, A. S., Spruyt, B., & Easterbrook, M. J. (2017). Educationism and the irony of meritocracy: Negative attitudes of higher educated people towards the less educated. *Journal of Experimental Social Psychology*, 76, 429–447. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2017.11.001>
- Lamont, M., & Fournier, M. (Eds.). (1992). *Cultivating differences: Symbolic boundaries and the making of inequality*. University of Chicago Press.
- Lamont, M., Pendergrass, S., & Pachucki, M. (2015). Symbolic boundaries. *International encyclopedia of social and behavioral sciences*, 2, 850-855.
- Lareau, A. (2003). *Unequal childhoods: Class, race, and family life*. University of California Press.
- Laurison, D. (2015). The Willingness to State an Opinion: Inequality, Don’t Know Responses, and Political Participation. *Sociological Forum*, 30(4), 925–948. <https://doi.org/10.1111/socf.12202>
- Lenski, G. E. (1954). Status crystallization: A non-vertical dimension of social status. *American sociological review*, 19(4), 405-413.

- Manevska, K., & Achterberg, P. (2011). Immigration and Perceived Ethnic Threat: Cultural Capital and Economic Explanations. *European Sociological Review*, 29(3), 437–449. <https://doi.org/10.1093/esr/jcr085>
- Mutz, D. C. (2018). Status threat, not economic hardship, explains the 2016 presidential vote. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115(19), E4330–E4339.
- Noordzij, K., De Koster, W., & Van Der Waal, J. (2021). A revolt of the deplored? The role of perceived cultural distance in the educational gradient in anti-establishment politics. *British Journal of Sociology*, 72(5), 1448–1463. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12892>
- Noordzij, K., de Koster, W., & van der Waal, J. (2024). Politicians' high-status signals make less-educated citizens more supportive of aggression against government: A video-vignette survey experiment. *The British Journal of Sociology*, 75(4), 500–518.
- Ohlander, J., Batalova, J., & Treas, J. (2005). Explaining educational influences on attitudes toward homosexual relations. *Social Science Research*, 34(4), 781–799. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2004.12.004>
- Ohlsson, J., Lindell, J., & Arkhede, S. (2016). A matter of cultural distinction: News consumption in the online media landscape. *European Journal of Communication*, 32(2), 116–130. <https://doi.org/10.1177/0267323116681805>
- Panteia, Movisie & Ipsos I&O. (2024). *Lhbtqi+-monitor 2024*. Zoetermeer: Panteia.
- Pettigrew, T. F. (2016). In pursuit of three theories: Authoritarianism, relative deprivation, and intergroup contact. *Annual review of psychology*, 67(1), 1–21.
- Reay, D. (2005). Beyond consciousness? The psychic landscape of social class. *Sociology*, 39(5), 911–928
- Ridgeway, C. L. (2019). *Status: Why is it everywhere? Why does it matter?*. Russell Sage Foundation.
- Skeggs, B. (1997). Classifying practices: Representations, capitals and recognitions. *Class matters: 'Working-class' women's perspectives on social class*, 123–139.
- Slootmaeckers, K., & Lievens, J. (2014). Cultural capital and attitudes toward homosexuals: Exploring the relation between lifestyles and homonegativity. *Journal of Homosexuality*, 61(7), 962–979.
- Spruyt, B., Keppens, G., & Van Droogenbroeck, F. (2016). Who supports populism and what attracts people to it?. *Political Research Quarterly*, 69(2), 335–346.
- Spruyt, B., & Kuppens, T. (2014). Warm, cold, competent or incompetent? An empirical assessment of public perceptions of the higher and less educated. *Current Sociology*, 63(7), 1058–1077. <https://doi.org/10.1177/0011392114554843>
- Spruyt, B., Van Droogenbroeck, F., & Kavadias, D. (2015). Educational tracking and sense of futility: a matter of stigma consciousness? *Oxford Review of Education*, 41(6), 747–765. <https://doi.org/10.1080/03054985.2015.1117971>
- Srole, L. (1956). Social integration and certain corollaries: An exploratory study. *American sociological review*, 21(6), 709–716.

Turnbull-Dugarte, S. J., & Ortega, A. L. (2023). Instrumentally Inclusive: The Political Psychology of Homonationalism. *American Political Science Review*, 118(3), 1360–1378. <https://doi.org/10.1017/s0003055423000849>

Van Der Waal, J., Achterberg, P., Houtman, D., De Koster, W., & Manevska, K. (2010). ‘Some are more equal than others’: economic egalitarianism and welfare chauvinism in the Netherlands. *Journal of European Social Policy*, 20(4), 350–363. <https://doi.org/10.1177/0958928710374376>

Van Hiel, A., Onraet, E., Bostyn, D. H., Stadeus, J., Haesevoets, T., Van Assche, J., & Roets, A. (2020). A meta-analytic integration of research on the relationship between right-wing ideological attitudes and aggressive tendencies. *European Review of Social Psychology*, 31(1), 183–221.

Van Meurs, T., Groeniger, J. O., De Koster, W., & Van Der Waal, J. (2022). An incongruous intervention: Exploring the role of anti-institutionalism in less-educated individual’s limited uptake of nutrition information. *Sociology of Health & Illness*, 44(2), 432–450. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.13430>

Van Rees, K., Vermunt, J., & Verboord, M. (1999). Cultural classifications under discussion latent class analysis of highbrow and lowbrow reading. *poetics*, 26(5-6), 349-365.

Vandello, J. A., Bosson, J. K., Cohen, D., Burnaford, R. M., & Weaver, J. R. (2008). Precarious manhood. *Journal of personality and social psychology*, 95(6), 1325.

Visser, V., de Koster, W., & van der Waal, J. (2021). Understanding less-educated citizens’ (non)participation in citizens’ initiatives: Feelings of entitlement and a taste for politics. *Current Sociology*. <https://doi.org/10.1177/00113921211024700>

Wille, A., & Bovens, M. (2014). *Diplomademocratie: Over de spanning tussen meritocratie en democratie*. Prometheus.

Bijlagen

Bijlage A: Itemschaal: Attitudes t.a.v. gender- en seksuele diversiteit

Itemcode	
N177	Er is iets mis met mensen die zich geen man of geen vrouw voelen
N178	Als iemand goed heeft nagedacht over het veranderen van zijn of haar geslacht, dan is een geslachtsoperatie een goed idee
P211	LHBTIQ+ voorlichting vanuit overheidsinstellingen en op scholen moet worden verboden
N179	Homoseksuele en heteroseksuele stellen moeten dezelfde rechten hebben bij het adopteren van kinderen

Bijlage B: Itemschaal: Statusdeprivatie

Itemcode	
P94	Ik heb het gevoel dat de plek die ik eigenlijk verdien in de samenleving mij wordt afgepakt.
P95	Ik heb het gevoel dat ik word belemmerd in het bereiken van de plaats in de samenleving die ik verdien.

Bijlage C: Zelfidentificatie (opleiding):

Itemcode	
P216	Hoe belangrijk voor uw identiteit is uw opleidingsniveau?

Bijlage D: Discriminatieperceptie

Itemcode	
N169	Hoe vaak denkt u dat de volgende groepen (laagopgeleiden) in Nederland worden gediscrimineerd?

Bijlage E: Regressieanalyse constructvaliditeit cultureel kapitaal:

Variabele	B (onstandaard.)	SE	β (gestand.)	t	p-waarde
Hoogopgeleid	1.285	0.096	0.482	13.39	< 0.001
Middelbaar opgeleid	0.555	0.080	0.236	6.936	< 0.001
Leeftijd (gestandaardiseerd)	0.079	0.036	0.067	2.212	0.027
Vrouw	0.181	0.070	0.076	2.585	0.010
Religiositeit (gestand.)	-0.086	0.035	-0.074	-2.488	0.013
Netto-inkomen (gestand.)	0.0001	0.036	0.000	0.003	0.998

Bijlage F: Itemschaal: Gevoelens van anomie

Dimensie	Itemnummer(s)	Itemtekst
1. Institutioneel wantrouwen	S049	Vertrouwen in de regering
	S050	Vertrouwen in de Tweede Kamer
	S056	Vertrouwen in politieke partijen
2. Normvervaging	P177	Ik vind het belangrijk om mijn zin te krijgen, ook al houd ik me daardoor niet aan de regels – tot – Ik vind het belangrijk om me aan de regels te houden, ook als dat betekent dat ik daardoor mijn zin niet krijg
3. Machteloosheid	P180	Ik en mijn burens zijn verantwoordelijk voor een leefbare buurt
	P181	Ik heb weinig controle over de dingen die me overkomen
	P182	Soms heb ik het gevoel dat ik een speelbal van het leven ben
	P183	Ik kan ongeveer alles als ik mijn zinnen erop heb gezet
4.	L32	Zoals de zaken er nu voorstaan, vind ik het moeilijk

Dimensie	Itemnummer(s)	Itemtekst
Toekomstpessimisme		om hoopvol te zijn over de toekomst van de wereld
	L33	Voor de meeste mensen in Nederland wordt het leven eerder slechter dan beter
5. Sociaal wantrouwen	V341	De meeste mensen zijn wel te vertrouwen – tot – Men kan niet voorzichtig genoeg zijn in de omgang met mensen

Bijlage G: Ethische checklist

Deze ethische checklist is ingevuld voor mijn masterscriptie, waarin ik gebruikmaak van secundaire data uit de DPES2023. De gegevens zijn volledig geanonimiseerd en publiek beschikbaar.

CHECKLIST ETHICAL AND PRIVACY ASPECTS OF RESEARCH

INSTRUCTION

This checklist should be completed for every research study that is conducted at the Department of Public Administration and Sociology (DPAS). This checklist should be completed *before* commencing with data collection or approaching participants. Students can complete this checklist with help of their supervisor.

This checklist is a mandatory part of the empirical master's thesis and has to be uploaded along with the research proposal.

The guideline for ethical aspects of research of the Dutch Sociological Association (NSV) can be found on their website (http://www.nsv-sociologie.nl/?page_id=17). If you have doubts about ethical or privacy aspects of your research study, discuss and resolve the matter with your EUR supervisor. If needed and if advised to do so by your supervisor, you can also consult Dr. Bonnie French, coordinator of the Sociology Master's Thesis program.

PART I: GENERAL INFORMATION

Project title: Invloed van opleiding op opvattingen rondom genderdiversiteit

Name, email of student: Daphne de Raad/ 416625dr@eur.nl

Name, email of supervisor: Tom Emery, tom@odissei-data.nl

Start date and duration: 10-2-2025 / 22-06-2025

Is the research study conducted within DPAS YES

If 'NO': at or for what institute or organization will the study be conducted?
(e.g. internship organization)

PART II: HUMAN SUBJECTS

1. Does your research involve human participants. YES

If 'NO': skip to part V.

If 'YES': does the study involve medical or physical research? NO

Research that falls under the Medical Research Involving Human Subjects Act ([WMO](#)) must first be submitted to [an accredited medical research ethics committee](#) or the Central Committee on Research Involving Human Subjects ([CCMO](#)).

2. Does your research involve field observations without manipulations that will not involve identification of participants. NO

If 'YES': skip to part IV.

3. Research involving completely anonymous data files (secondary data that has been anonymized by someone else). YES

If 'YES': skip to part IV.

PART III: PARTICIPANTS

1. Will information about the nature of the study and about what participants can expect during the study be withheld from them?
2. Will any of the participants not be asked for verbal or written 'informed consent,' whereby they agree to participate in the study?
3. Will information about the possibility to discontinue the participation at any time be withheld from participants?
4. Will the study involve actively deceiving the participants?
Note: almost all research studies involve some kind of deception of participants. Try to think about what types of deception are ethical or non-ethical (e.g. purpose of the study is not told, coercion is exerted on participants, giving participants the feeling that they harm other people by making certain decisions, etc.).
5. Does the study involve the risk of causing psychological stress or negative emotions beyond those normally encountered by participants?
6. Will information be collected about special categories of data, as defined by the GDPR (e.g. racial or ethnic origin, political opinions, religious or philosophical beliefs, trade union membership, genetic data, biometric data for the purpose of uniquely identifying a person, data concerning mental or physical health, data concerning a person's sex life or sexual orientation)?
7. Will the study involve the participation of minors (<18 years old) or other groups that cannot give consent?
8. Is the health and/or safety of participants at risk during the study?
9. Can participants be identified by the study results or can the confidentiality of the participants' identity not be ensured?
10. Are there any other possible ethical issues with regard to this study?

If you have answered 'YES' to any of the previous questions, please indicate below why this issue is unavoidable in this study.

What safeguards are taken to relieve possible adverse consequences of these issues (e.g., informing participants about the study afterwards, extra safety regulations, etc.).

Are there any unintended circumstances in the study that can cause harm or have negative (emotional) consequences to the participants? Indicate what possible circumstances this could be.

Please attach your informed consent form in Appendix I, if applicable.

Continue to part IV.

PART IV: SAMPLE

Where will you collect or obtain your data?

De gegevens zijn afkomstig uit de Dutch Parliamentary Election Study 2023 (DPES2023), beschikbaar via DANS (www.dans.knaw.nl)

Note: indicate for separate data sources.

What is the (anticipated) size of your sample?

572 respondenten na filtering op opleidingsgroepen

What is the size of the population from which you will sample?

De Nederlandse kiesgerechtigde bevolking

Note: indicate for separate data sources.

Continue to part V.

Part V: Data storage and backup

Where and when will you store your data in the short term, after acquisition?

De data heb ik niet zelf verzameld, maar komt uit een publieke survey. Ik zal de data tijdelijk opslaan op mijn laptop, in SPSS, op een met wachtwoord beveiligde laptop.

Note: indicate for separate data sources, for instance for paper-and pencil test data, and for digital data files.

Who is responsible for the immediate day-to-day management, storage and backup of the data arising from your research?

Ikzelf

How (frequently) will you back-up your research data for short-term data security?

Dagelijks

In case of collecting personal data how will you anonymize the data?

De data die ik gebruik is al geanonimiseerd, ik heb geen toegang tot herleidbare persoonsgegevens.

Note: It is advisable to keep directly identifying personal details separated from the rest of the data. Personal details are then replaced by a key/ code. Only the code is part of the database with data and the list of respondents/research subjects is kept separate.

PART VI: SIGNATURE

Please note that it is your responsibility to follow the ethical guidelines in the conduct of your study. This includes providing information to participants about the study and ensuring confidentiality in storage and use of personal data. Treat participants respectfully, be on time at appointments, call participants when they have signed up for your study and fulfil promises made to participants.

Furthermore, it is your responsibility that data are authentic, of high quality and properly stored. The principle is always that the supervisor (or strictly speaking the Erasmus University Rotterdam) remains owner of the data, and that the student should therefore hand over all data to the supervisor.

Hereby I declare that the study will be conducted in accordance with the ethical guidelines of the Department of Public Administration and Sociology at Erasmus University Rotterdam. I have answered the questions truthfully.

Name student: Daphne de Raad

Name (EUR) supervisor:

Date: 23-3-2025

Date: 23-3-2025

